

PREFACE

See the Preliminary comment to Part 1, Book 6, chapters 1-15

The following sources have been comprehensively collated for a critical reconstruction of 1 Dial. 6.76-83:

Tradition A: **Bb An Fi**

Tradition E: **We Vc**

Incunabulum: **Ly** (representing tradition B)

There are 1824 word readings (cf. apparatus) which deviate from the critical text. In that context, the reliability of the selected witnesses is as follows:

We: 86.1% standard accuracy index /SAI/ (253 deviant readings [DR])

Vc: 84.9% SAI (276 DR)

Fi: 81.4% SAI (339 DR)

Bb: 76.5% SAI (429 DR)

An: 67.2 % SAI (599 DR)

Ly: 43.5 % SAI (1030 DR)

As pointed out in other pertinent Prefaces, the relative overall superiority of tradition E manuscripts in particular contexts is largely due to a fairly constant accumulation of small homoioteleuton omissions and occasional word drops in the class A witnesses (especially in **Bb** and **An**). **An** also has (here as elsewhere in Book 6) a large proportion of minor verbal misreads and incorrect abbreviation understandings. But some rather serious transcription errors also appear in tradition E: for instance in the passage near the end of ch. 79, where the Master's conclusion ("*Novi enim nonnullos qui hac arte utuntur etc..*") is interpreted in both **We** and **Vc** to be the beginning of the Disciple's reply... As far as retained singular word accuracy is concerned, class A continues to excel (with less misreads overall than class E). On the other hand, convergent readings in the oldest manuscripts (**Bb** and **We**) almost automatically guarantee the reconstructive correctness of Ockham's original text.

This section of Book 6 contains the longest single chapter (by far) of Ockham's endeavours in his master political work: 1 Dial. 6.79 (incorrectly broken up into three distinct chapters in the Lyons and Goldast printed versions). It was hugely developed because of the Michaelists' concern with

limiting reception of testimony by their opponents in a hopefully forthcoming conciliar (or other) confrontation. Its legal interest remains high, as one of the earliest attempts to analyze the conclusive quality of admitted and excluded "evidence" (Baudry called it Ockham's contribution to "historical criticism": cf. apparatus below). These passages are also among the rare occasions where Ockham attempted to link his philosophical and political ideas (something he was consciously reluctant to do in the *Dialogus* project: cf. his parallel remarks on this in 1 Dial. 5.5 and 1 Dial. 6.79).

For further preliminary comments on this segment of the *Dialogus*, see *Fragments of Ockham Hermeneutics*, pp. 104-105.

George Knysh

October 2010

Capitulum 76

Discipulus: Postquam disseruimus de papa heretico, an sit papatu privatus, peto ut secundum predictas opiniones exponas qua pena papa hereticus est plectendus.

5 **Magister:** Respondetur quod papa hereticus omnibus penis est subditus et subdendus quibus alii heretici, saltem episcopi, involvuntur vel sunt etiam involvendi, quia, sicut dictum est, papa hereticus non gaudet privilegio speciali, nec in taxatione penarum hereticorum papa pravitate heretica irretitus excipitur. Quare, cum sit dampnatus sive iure divino sive iure humano, omnibus penis
10 hereticis, indistincte per ius divinum, ius naturale, per generalia concilia et canones summorum pontificum inflictis, noscitur subiacere.

Discipulus: Aperte video, si papa hereticus est dampnatus sive a iure divino sive a statutis generalium conciliorum, quod penis inflictis hereticis a iure divino et a statutis generalium conciliorum involvitur. Sed dic quomodo
15 ostenditur quod subiacet penis illatis hereticis per summos pontifices.

Magister: Hoc sic probatur. Si papa hereticus est dampnatus sive per ius divinum sive per canones generalium conciliorum, factus est inferior summo pontifice si alius papa catholicus eligatur. Ex quo sequitur quod omnibus penis
20 quas idem summus pontifex de novo electus duceret indistincte hereticis imponendas, papa hereticus est plectendus. Sed predecessores novi summi pontificis fuerunt eiusdem auctoritatis cuius est iste. Ergo, sicut papa hereticus subiaceret penis per suum successorem impositis, ita subiacet omnibus penis predecessorum suorum hereticis indistincte inflictis.

Capitulum 77

Discipulus: Ex quo modum ponendi predictum intelligo, discurramus per penas quibus papa hereticus est plectendus.

5 **Magister:** Ut ordinatius procedatur, due distinctiones secundum primam opinionem dicuntur esse notande. Quarum prima est quod penarum hereticis

---

Capitulum 76.1] 74 Ly 3 papa] *omitted* An Vc 5 et subdendus] *omitted* An 6 involvuntur] involvunt Bb | etiam] *omitted* Ly 10 divinum] et *added* Ly 11 noscitur] noscetur An 12 video] quod *added* Ww 13 sive] et Ly 15 ostenditur quod] *omitted* Ly | per] *omitted* An 16 Hoc] *omitted* Ly 17 canones] canonem Ly 19 duceret] diceret Ly 20 Sed] We Vc: *omitted* Ly An Bb Fi 21 sicut] si Ly 22 subiacet] subiaceret Ly 77.1] 75 Ly 2 discurramus] discrecius An 4 Ut] *omitted* An

---

Capitulum 76.7 sicut...est] 1 Dial. 6.71

debitarum quedam taxantur in iure divino vel iure naturali, quedam taxantur et determinantur in iure humano. Secunda distinctio est quod heretici aliquas penas incurrunt ipso facto, aliquas non incurrunt ipso facto, sed sunt eis per catholicos vel catholicum infligende.

Discipulus: Incipias ergo a penis hereticorum que taxantur in iure divino vel in iure naturali, secundum primam opinionem. 10

Magister: Prima pena quam incurrit omnis hereticus, sive papa sive alius, est privatio omnis ecclesiastice prelationis, quia omnis hereticus, licet non sit privatus caractere qui confertur in ordinibus, est tamen omni ecclesiastica prelatione privatus. 15

Si enim secundum iura humana, in iure divino et naturali fundata, qui preest et illi quibus preest debent esse eiusdem professionis specialis, propter quod abbas monachorum debet esse monachus et canonicorum canonicus, ut ex sacris canonibus colligitur (Extra, *De electione et electi potestate*, cap. *Cum causam*, et cap. *Officii tui*, et cap. *Cum in magistrum*, et 16 q. 7 cap. *Nona actione*, et Extra, *De institutionibus*, cap. *In ecclesia*), multo magis, secundum ius divinum, qui preest in spiritualibus et illi quibus preest debent esse eiusdem professionis, saltem generalis. Hereticus autem et catholicus non sunt eiusdem professionis, etiam generalis. Heretici enim et catholici in nulla una professione conveniunt, sed discrepant et discordant. Ergo hereticus catholicis preesse non potest. Quod est aperte in lege veteri figuratum, cum Deuteronomio 22 dicitur: “Non arabis in bove simul et asino. Non indueris vestimento, quod ex lana linoque contextum est.” In quibus verbis innuitur quod in una eademque congregatione non debet esse dispar professio. Quare hereticus catholicis preesse non potest. 20 25

---

6 taxantur] et determinantur added Ly | iure²] omitted Ly Fi | iure²...7 in] omitted An taxantur...7 determinantur] omitted Ly 7 Secunda] Etiam An 8 aliquas] aliqua Fi aliquas...facto²] omitted Ly | incurrunt²] incurrit An | eis] etiam added Ly 9 vel] per added Ly 11 naturali...12 hereticus] omitted An 12 Prima pena] pena hereticorum Ly 15 privatus] prelatu An 16 et] omitted An 17 illi] alii Ly | specialis] spiritualis Ly s^{pa}l' Bb 18 canonicorum] omitted An 19 et...20 tui] omitted Ly 20 tui] omitted Ww | Nona actione] omitted Ly in nova Ww 21 institutionibus] Fb We: institutis Ly Bb An Fi Vc 22 esse] omitted Bb 23 et] omitted An Fi | eiusdem] eius An Fi 26 est] etiam Ly | cum] est Ly | 22] ubi added Ly 27 simul] omitted Ly

---

77.19 Extra...causam] col. 71 20 Officii tui] cols. 83-4 | Cum...magistrum] col. 91 | Nona actione] cols. 806-7 21 In ecclesia] col. 483 26 Deuteronomio 22] Deuteronomy 22:10-11

30 **Discipulus:** Per istam rationem probaretur quod catholicus hereticis preesse non posset, cuius tamen videtur oppositum, cum iudei sint servi christianorum (Extra, *De Iudeis et Sarracenis et eorum servis*). Et similiter, per eandem rationem, infideles fidelibus in temporalibus preesse non possent, nec unquam potuerunt, cum fideles et infideles diverse professionis existant.

35 **Magister:** Ad primam instantiam respondetur quod catholicus preesse non debet hereticis ad informandum et regendum in sua superstitione eosdem, licet possit eisdem preesse ad puniendum eosdem si contra Deum vel bonos mores deliquerint. Ergo, consimiliter, hereticus preesse non debet catholicis ipsos instruendo et regendo in religionis observantia christiane. Cum ergo prelatus
40 fidelium in religionis observantia christiane et fide catholica docere et regere debeat christianos, nullo modo, secundum legem divinam et rationem in divina lege et propositionibus naturaliter notis simul fundatam, hereticus preesse poterit catholicis orthodoxis. Quare omnis hereticus etiam secundum legem divinam omni prelatione est privatus.

45 Ad secundam instantiam respondetur quod, licet fideles et infideles diverse professionis existerent, et ideo nec fidelis infidelium nec infidelis fidelium debet esse doctor et rector quoad illa que ad suam professionem spectare noscuntur, tamen in temporalibus, que communia sunt christianis fidelibus et infidelibus et que nullam sibi professionem certam determinant, et infidelis fidelibus et fidelis
50 infidelibus, quantum est ex lege divina, preesse valebit.

Et ita per utramque instantiam tuam, ut videtur, potest patenter inferri quod, quemadmodum legi divine repugnat quod fidelis sit doctor et rector infidelium quantum ad illa que ad professionem infidelium spectant (tunc enim in talibus communicaret eisdem), ita legi divine repugnat quod infidelis sit doctor et rector

---

31 posset] potest Ly possit Vc 32 et...servis] omitted Ww | Et] Etsi We Vc | similiter] omitted Ly | eandem] eadem Bb An We 33 possent] posset An 34 potuerunt] poterunt Ly Vc | existant] existat Bb 35 primam instantiam] Ly: primam Bb An Fi primum istorum We Vc 37 eosdem] eos Ly 39 instruendo] informando We religionis] religiones An | christiane] christiani An Vc 40 et] omitted Ly | fide catholica] fidem catholicam Ly 41 rationem] naturalem added Ly | divina] divino Bb An 42 et] in added Ly 43 Quare] Bb We Vc: quia Ly An Fi 44 prelatione] ecclesiastica added We Vc 45 instantiam] instentiam An 46 fidelis] fideles Bb 48 que] omnia added Ly | christianis] omitted We Vc | et infidelibus] omitted Bb 49 determinant] determinat An 50 quantum] quod Ly | valebit] nolebit An 51 ita] infra An | tuam] et aliam An 54 divine] dieni An

---

32 Extra...servis] col. 775

fidelium quantum ad illa que ad religionem pertinent christianam. Quare per legem divinam omnis hereticus omni prelatione ecclesiastica est privatus. Et est hec pena ad papam hereticum extendenda, tum quia maius periculum immineret fidei orthodoxe si hereticus esset verus papa quam si esset verus episcopus, tum quia si hereticus non potest esse in minori officio propter repugnantiam quam habet ad religionem christianam, multo magis non poterit fungi maiori officio, et ita non poterit esse verus papa. 55 60

Capitulum 78

Discipulus: De ista pena satis dixisti. Ideo dic aliam penam quam ex iure divino vel iure naturali papa hereticus et generaliter omnes heretici incurrunt.

Magister: Una assertio est quod omnes incurrunt penam infamie. Dicitur enim esse sciendum quod, sicut notat glossa 3 q. 7 § *Porro*: “infamia alia iuris, alia facti. Infamia facti est quando quis aggravatur vel infametur apud bonos et graves... Infamia iuris est diminutio status alicuius”. 5

Primam infamiam heretici, presertim occulti, non semper incurrunt, quia nonnulli heretici sepe apud bonos et graves minime diffamantur, apud quos tamen interdum catholici gravissime infamantur. 10

Secundam autem infamiam papa hereticus et universaliter omnes heretici incurrunt. Ad cuius evidentiam dicitur esse sciendum quod infamia iuris quandoque irrogatur ipso facto, quandoque per sententiam, et utroque modo incurrunt infamiam heretici universi, quia ex hoc ipso quod efficiuntur heretici committunt peccatum dignum infamia. Per sententiam etiam eis infamia irrogatur, dum per legem divinam de crimine maximo condemnantur, et illese dignitatis statu privantur. 15

---

55 religionem] religionem Bb 56 prelatione ecclesiastica] ecclesiastico An 57 ad] omitted Bb | immineret] imminet Ly 58 hereticus] omitted Ly 60 officio et] omitted An 78.1] 76 Ly 2 ex] omitted Ly 4 omnes] heretici added Ly 5 quod sicut] omitted Bb | §] Bb We Vc: omitted An Fi Ly | infamia...iuris] Gl: alia est infamia iuris Ww 6 aggravatur...infametur] Gl: infamatur Ww 7 graves] viros added Ly | iuris] omitted Gl added Ww 8 quia] occurrunt Fi 9 nonnulli] quod An We | sepe] non semper Ly minime] omitted Ly | diffamantur] diffat' An 11 universaliter] generaliter Ly 12 cuius] omitted Ly 14 heretici] omitted Ly | efficiuntur] hereticis added Ly 15 infamia:] infamiam An 16 condemnantur] Bb Vc: condemnatur Ly An Fi We 17 privantur] privatur Ly

---

78.5 glossa...Porro] Gloss, s.v. infamia, col. 748

Discipulus: Videtur secundum istos quod infamia iuris est duplex. Igitur ut intentionem eorum melius advertam, expone istos duos modos infamie iuris.

20 **Magister:** Ut clarius eorum habeas intellectum, scire debes quod de infamia per sententiam irrogata distinguunt, quia quedam est irrogata per sententiam latam a iure, quedam per sententiam latam ab homine. Primam infamiam incurrunt semper heretici. Secundam non incurrunt semper. Quam tamen nonnunquam veri catholici et ab omni crimine innocentes incurrunt, quia sepe
25 catholici condemnantur ab homine, et heretici exaltantur et honorantur. Ex hiis dicunt quod cum fama sit illese dignitatis status moribus ac legibus comprobatus, infamia iuris est duplex, secundum quod status hominis dupliciter ledi potest.

30 Quia aut leditur per actum ipsius infamis, committendo videlicet actum infamie, quemadmodum de iniquis dicit Salomon Prov. 2°: “quorum vie perverse sunt et infames gressus eorum”, et 14° cap. dicit: “Ambulans recto itinere, et timens Deum, despicitur ab eo qui infami graditur via”, patenter insinuans quod omnes gressus et vie pravorum sunt infames, quare omnes pravi et iniqui sunt infames. Et hec est infamia iuris, quamvis non semper habeat
35 annexam infamiam facti, quia omnes actus malorum in quantum mali sunt iure divino aut naturali vel humano dampnantur. Et hec infamia iuris potest vocari infamia irrogata per sententiam latam a iure.

40 Aliter leditur status hominis per superiorem suum ipsum de crimine condempnantem et de dignitate fame illese privantem, licet interdum nichil commiserit propter quod infamia ledi deberet. Et hec infamia potest vocari infamia iuris irrogata per sententiam latam ab homine.

---

18 duplex] *gap* An | Igitur] An Ly: ideo We Vc ita Bb Fi 19 intentionem] intemtionem We 20 de] *omitted* Ly 21 distinguunt] duplex est Ly | quia] *omitted* Ly | est] que est *added* Ly 23 Secundam] infamiam *added* Fi Ly vero *added* Vc | incurrunt] incurrunt An 24 nonnunquam] non in quantum Fi Ly | veri] Bb Vc: viri An Fi Ly We | innocentes] non *added* Ly 25 hiis] enim *added* Ly 26 cum fama] infamia Ly | illese] lese Ly 27 infamia] approbatus An 29 ipsius] *omitted* Ly infamis] infamie Ly 30 infamie] infamem Vc 31 sunt] Vulg: *omitted* Ww | 14o] Bb We Vc: 18° An Fi 8° Ly 32 despicitur] respicitur Ly 33 quare...34 infames] *omitted* Ly 34 iuris] *omitted* An Ly | habeat] habeant Ly 36 aut] iure *added* Ly 39 de] Bb: *omitted* An Fi We Vc Ly | privantem] privatione An 40 infamia:] infama We Vc deberet] debeat Ly 41 latam...homine] We Vc: iudicis Ly *omitted* Bb An Fi

---

30 Prov 2o] Proverbs 2:15 31 14o cap] Proverbs 14:2

Discipulus: Intellego distinctionem eorum de duplici infamia iuris, per quam patenter aduerto quod papa hereticus et omnes heretici infamia iuris primo modo dicta sunt infames, quia eorum pertinacie et protervie sunt infames, sicut et alii actus pravi malorum sunt infames secundum sententiam Salomoni. Sed ex hoc non sequitur quod sint infames infamia iuris secundo modo dicta. Et ideo, quomodo hoc probare nituntur, ostende. 45

Magister: Videris velle transire ad penas que irrogantur iure humano.

Discipulus: Quia aliquotiens eadem pena iure divino et naturali et humano infertur, ideo, undecunque infamia hereticis irrogetur, dic qualiter probatur quod omnes heretici sunt infames. 50

Magister: Hoc multis auctoritatibus et rationibus videtur posse probari. Dionysius enim papa, ut legitur 2 q. 7 cap. *Alieni*, hoc videtur asserere manifeste. Ait enim: “infames omnes esse censemus, qui suam fidem aut christianam legem prevaricantur”. Omnes autem heretici legem christianam prevaricantur, ergo omnes sunt infames. 55

Hiis etiam concordat Stephanus papa qui, ut habetur 6 q. 1 cap. *Infames*, ait: “Infames esse eas personas dicimus, que pro aliqua culpa notantur infamia, id est omnes, qui christiane legis normam abiiciunt”. Omnes ergo heretici sunt infames. 60

Quod etiam rationibus videtur posse probari, quarum prima est hec. Omnes iniqui, qui regnum Dei minime possidebunt, sunt infames, teste Fabiano papa qui, ut habetur 6 q. 1 cap. *Illi*, ait: “Illi qui illa peccata perpetrant de quibus Apostolus ait ‘quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur’, valde cavendi sunt, et ad emendationem, si voluntarie venire noluerint, compellendi, quia infamie maculis sunt aspersi, et in baratrum dilabuntur”. Sed heretici sunt iniqui, qui regnum Dei non consequentur. Ergo heretici sunt infames. 65

---

44 quia eorum] *omitted* Fi | protervie] vie Ly 48 irrogantur] irroguntur a An a *added* Ly 49 et] *omitted* Ly 50 probatur] probetur Ly 54 infames] esse *added* Ly | esse] Fb: *omitted* Ww 57 6...1] 9 q. 2 Ly 58 esse...personas] omnes etiam Ly 59 abiiciunt] obeciunt An 64 consequentur] Fb: consequuntur Ww 65 et] Fb Ly: *omitted* Ww voluntarie] *omitted* Bb An Fi Ly | compellendi] expellendi Bb An Fi sunt *added* Ww 66 maculis] Fb: macula Ww 67 consequentur] Ly: consequuntur Ww | infames] infamas An

---

53 2...Alieni] col. 488 57 6...Infames] col. 558 63 6...Illi¹] col. 554 64 Apostolus ait] Galatians 5:21

70 Secunda ratio est hec. Minoris culpe est peccatum luxurie quam peccatum heresis. Sed incontinerter viventes sunt infames, quia non sunt bone fame, dicente Heli sacerdote ad filios suos, qui dormiebant cum mulieribus que observabant ad hostium tabernaculi, ut legitur 1 Reg. 2: “Quare facitis res huiuscemodi, quas ego audio, res pessimas, ab omni populo? Nolite filii mei: non enim est bona fama, quam ego audio”. Ergo multo magis heretici sunt infames.

Capitulum 79

Discipulus: Dic si papa hereticus et alii heretici alia pena plectuntur secundum ius divinum vel ius naturale vel etiam ius humanum.

5 **Magister:** Sunt nonnulli dicentes quod papa hereticus et generaliter omnes heretici hac pena plectuntur ipso iure quod sunt ab omni testimonio repellendi, nec eis in quocunque negotio est credendum.

Discipulus: Moliuntur hanc assertionem aliquibus rationibus vel auctoritatibus communire.

10 **Magister:** Hanc assertionem pluribus rationibus in scripturis fundatis auctenticis, et auctoritatibus multis, probare nituntur. Est autem prima ratio talis. Nullus criminus est ad testimonium admittendus, nec ei in quocunque negotio est credendum. Omnes heretici sunt criminosi. Ergo nullus hereticus est ad testimonium admittendus, sed est ab omni testimonio repellendus, et ei in nullo negotio est credendum.

15 **Discipulus:** Sola maior istius rationis probatione indigere videtur, quam sepe in scripturis legi auctenticis, nec tamen unde habeat firmitatem inveni, utrum scilicet ex iure divino vel naturali aut solummodo ex constitutione humana, quod tamen scire a multis temporibus affectavi. Et ideo circa istam maiorem primo eam auctoritatibus munire nitaris, secundo an ex sola constitutione humana dependeat, vel ex iure divino aut naturali capiat fulcimentum, velis 20 disserere. Sic enim fortassis ad veritatem perveniam.

---

70 Heli] Eli Vc | filios] fideles Bb 71 2] Et added Ly 72 res] omitted Ly 73 ego] omitted Ly 79.1] 77 Ly 3 ius:] omitted Ly 8 communire] munire Ly Vc 11 ei] oportet Bb 12 Omnes] autem added Ly | sunt] et added Gs 15 quam] nam Ly 17 solummodo] so^m mr' An | humana] habeatur added Fi Ly 18 maiorem] materiam An Fi 19 primo] materiam primo added An 21 enim] vel An Fi | fortassis] fortasset An Fi

---

71 1...2] 1 Kings 2:21-22

Magister: Fateor quod, quia multos novi scelestes igne vel perpetuo carcere notorie dignos, qui de personis innocentibus gravia confinixerunt et mendaciter imposuerunt ex odio vel rancore, istam materiam libenter secundum hominum opiniones discutiam. Et quid ego sentiam toti mundo alias explicabo. De hac enim materia librum intendo facere specialem. 25

Discipulus: Et ego huiusmodi criminatores et detractores agnovi, de quibus in tertia parte huius operis, scilicet tractatu de gestis circa fidem altercantium orthodoxam, in speciali plures questiones tibi proponam, quia impositores et relatores falsorum criminum in tantum odio habeo quod michi videtur eos esse dignos pena maiori quam illi qui essent impositis criminibus irretiti. Nunc vero circa maiorem prescriptam, sicut dixi, procede. 30

Magister: Quod omnes criminosi sint a testimonio repellendi multis auctoritatibus videtur posse probari. Ait enim Damasus papa, ut habetur 2 q. 7 cap. *Testes*: “Testes absque ulla infamia aut suspicione, vel manifesta macula, et vere fidei plenitudine instructi esse debent”. 35

Item, Celestinus papa tertius, ut legitur Extra, *De exceptionibus*, cap. 1, ait: “Cum, sicut canonica instituta declarant, testes absque ulla infamia, vel suspicione vel manifesta macula in ferendo testimonium requirantur”.

Item, Pontianus papa, ut habetur 3 q. 5 cap. *Suspectos*, ait: “Suspectos, aut inimicos, aut facile litigantes, et eos, qui non sunt bone conversationis, aut quorum vita est accusabilis, et qui rectam non tenent et docent fidem, accusatores esse et testes antecessores nostri apostoli prohibuerunt et nos eorum auctoritate submovemus, atque temporibus futuris excludimus”. 40

Ex quibus patet aperte quod criminosi sunt a testimonio repellendi. 45

Discipulus: Scio quod sepe invenitur in iure quod criminosi sunt a testimonio repellendi, et quod etiam sunt ab accusatione penitus submovendi.

---

22 scelestes] Bb We: scelestos Ly An Fi sceleratos Vc 23 dignos] dignes Bb An
 24 vel] et We | rancore] r^oe Fi 28 scilicet] de added Bb An Fi in Vc | gestis] grestis
 An 29 impositores] impositoris An Fi 30 falsorum] fi^{d4} An 32 maiorem] maiore An
 33 sint] sunt Ly 34 Damasus] Damascenus Fi 35 vel] Fb Ly: et Ww | et vere] cum
 vera Ly 36 fidei] Fb Ly: omitted Ww | debent] debet An 37 papa] omitted We Vc
 38 sicut] sint An Fi 40 Pontianus] Pontianus An | Suspectos:] supectos Ly 41 sunt]
 omitted Bb 42 et] aut Ly 43 testes] et added Bb An Fi We Vc 44 submovemus]
 submonemus Bb Ly | atque...45 repellendi] omitted Bb 45 quibus] verbis added Ly

---

79.34 2...35 Testes¹] col. 495 37 Extra... 1] col. 374 (*Denique*) 40 3...Suspectos¹] col. 515

Ad quod tamen probandum aliquas auctoritates adducas, et alia signa ubi debeant reperiri.

50 **Magister:** Quod criminosi sint ab accusatione penitus repellendi testatur Iulius papa qui, ut legitur 3 q. 5 cap. *Similiter*, ait: “Similiter in prefixa sinodo est decretum, ne suspecti, aut infames, aut criminosi, aut gratiosi, aut calumpniatores, vel affines, aut scelerati, aut facile litigantes, suscipiantur accusatores, sed tales, qui careant omni vitio aut suspicione”.

55 Item, Eusebius papa, ut habetur eisdem causa et questione, cap. *Constituimus*, ait: “Constituimus cum omnibus, qui nobiscum sunt episcopis, ut homicide, malefici, fures, sacrilegi, raptores, adulteri, incesti, venefici, suspecti, criminosi, domestici, periuri, et qui raptum fecerunt, vel qui falsum testimonium dixerunt, seu qui ad sortilegos divinosque concurrerint, similesque eorum, nullatenus ad accusationem vel ad testimonium sint admittendi, quia infames sunt et iuste repellendi, quia funesta est eorum vox”. Ex quibus patet expresse
60 quod criminosi tam ab accusatione quam a testimonio sunt penitus repellendi.

Quod etiam asseritur manifeste 3 q. 4 cap. *Nulli*, et cap. *Si quis*, et cap. *Consanguineorum*, et 3 q. 5 cap. *Canonica*, et 6 q. 1 cap. *Omnes*, et cap. *Quiescite*, et Extra, *De sponsalibus et matrimoniis*, cap. *Cum in tua*, et 2 q. 1 cap. *Prohibentur*, et Extra, *De accusationibus*, cap. *Cum oporteat*, in textu et
65 glossa, et Extra, *De testibus*, cap. *Veniens*.

Quod etiam criminosi non sint in testimonium admittendi tali ratione probatur. Minus sunt admittendi criminosi convicti quam quibus crimina

48 aliquas] alias Ly | alia] alias Ly We Vc 50 criminosi] si added Bb | sint] sunt Ly
51 Iulius] Iulianus Ly Vc | in] omitted An 52 ne] nec An 53 suscipiantur]
suspiciantur Bb An Fi 54 careant] carent Ly | omni] Fb Ly We: omnino Bb An Fi Vc
55 eisdem] eadem Ly Vc 56 omnibus qui] omitted An 57 malefici] et added Ly Bb
An Fi | incesti] Fb: incestuosi Ww 58 domestici] demestici Bb 59 qui] que Fi
concurrerint] Fb: concurrunt Ww 60 accusationem] Fb: accusandum Ww | sint] Fb:
sunt Ww 61 est] in talibus added Ww 63 Nulli] nollu Fi 64 Consanguineorum]
sanguinei Ly | 3] Ly: omitted Ww | 5] 4 Ly 65 De...matrimoniis] Kn from Fb: De
desponsatione impuberum Ww | 2] We Vc: 22 Bb An Fi Ly | 1] omitted Fi
67 glossa] in added Vc 68 sint] sit An sunt Ly | tali] omitted Ly 69 criminosi]
crimine Ly

51 3...Similiter¹] col. 516 55 eisdem...56 Constituimus¹] col. 516 63 3...Nulli] cols. 513-4
cap²...quis] col. 512 | cap Consanguineorum] col. 512 64 3...Canonica] cols. 515-6 | 6...
Omnes] col. 554 | cap Quiescite] col. 557 65 Extra...tua] col. 671 | 2...66 Prohibentur] cols.
444-5 66 Cum...textu] cols. 740-1 | et glossa] Gloss, s.v. ad denunciandum, col. 1588
67 Extra... Veniens] cols. 318-9

opponuntur. Sed illi quibus crimina opponuntur, sive in modum exceptionis sive 70
in modum accusationis, non sunt ad testimonium admittendi (Extra, *De testibus*,
cap. *Super eo*, et cap. *Testimonium*, et cap. ultimo, et Extra, *De exceptionibus*,
cap. *Denique*). Ergo multo magis notorie criminosi et convicti vel confessi de
crimine non sunt in testimonium admittendi.

Discipulus: Iste allegationes pro hac assertione sufficiant. Ideo ad secundum 75
te converte, et, unde accipitur quod criminosis in nullo negotio fides debeat
adhiberi, secundum literatorum sententias manifesta.

Magister: Circa hoc contingit diversimode opinari. Est enim una opinio
quod non est ex constitutione humana, sed ex recta ratione et iure divino, quod 80
nulli criminoso est credendum, quia de nullo criminoso est firmiter
presumendum quod sit verax et quod nolit mentiri vel etiam periurare. Illi autem
in preiudicium alterius nullatenus est credendum de quo non est presumendum
quod sit verax et quod nolit mentiri. Ergo nulli criminoso in quocunque negotio,
precipue in alterius preiudicium, est credendum.

Discipulus: Ista opinio duo probare deberet. Quorum primum est quod de 85
nullo criminoso est firmiter presumendum quod sit verax et quod nolit mentiri
vel etiam periurare. Secundum est quod illi non est credendum de quo non est
firmiter presumendum quod sit verax et quod nolit mentiri.

Magister: Primum declaratur sic. Ille de quo constat quod caret aliqua vera 90
virtute, non est presumendum quod careat vitio contrario, saltem secundum
preparationem cordis, licet constare possit quod careat contrario vitio quantum
ad opus exterius. Multi enim sunt de quibus constat quod non sunt vere iusti,
quia constat quod exercent opera iusta ex timore vel cupiditate, de quibus tamen
per consequens constat quod non sunt iniusti quantum ad opus exterius, quia 95
nullum faciunt opus iniustum, sed non constat quod non sint iniusti secundum

71 ad] in Ly 72 exceptionibus] exceptione Ly 73 notorie] notorio An | convicti] victi
Ly 75 hac] omitted Ly | Ideo] omitted An 76 criminosis] criminoso Ly
77 literatorum] beatorum An Ly 79 est] ex Ly omitted Gs | quod:] omitted Ly
80 criminoso:] criminosi Fi 81 periurare] peierare Vc 82 nullatenus] gap An
83 mentiri] vel etiam added An 84 preiudicium...85 deberet] omitted An 85 deberet]
Bb We Vc: debet Ly debeat Fi 86 presumendum] credendum Ly 87 etiam] omitted
Ly 88 sit verax] verax est Ly 89 caret] careat An Ly | aliqua...90 careat] omitted An
90 contrario] We Vc: opposito Ly omitted Bb An Fi 93 tamen] et added An
94 quantum] quoad Ly 95 opus] omitted Ly | sint] sunt Ly

71 Extra...72 eo] col. 319 72 cap Testimonium] col. 340 | cap ultimo] col. 340 (c. 56) | Extra...
73 Denique] col. 374

preparationem cordis. Criminosus autem caret illa veritate seu veracitate que est vera virtus. Ergo de criminoso est nullatenus presumendum quod non sit falsus et mendax et quod nolit mentiri.

100 **Discipulus:** Ista ratio videtur michi mirabilis. Sequitur enim ex ipsa quod nunquam de aliquo pagano vel infideli fuerit presumendum quod non fuerit falsus neque mendax et quod noluerit periurare, quia de quolibet pagano et infideli constat quod non vult veram virtutem que est veritas seu veracitas, quia nulla est vera virtus sine sana fide, sicut nec iustitia est sine sana fide, teste Augustino qui, ut habetur 24 q. 1 cap. *Ubi*, ait: “Ubi sana fides non est, non potest esse iustitia”. Ergo consimiliter ubi sana fides non est veritas seu veracitas esse non potest. Constat autem quod pagani veram fidem minime habuerunt, ergo de nullo eorum presumendum fuit quod non esset falsus neque mendax. Quare nullus eorum fuit unquam ad testimonium admittendus, quod constat esse falsum.

110 **Magister:** Ad istam instantiam respondetur distinguendo de vera virtute. Ad cuius evidentiam dicitur esse sciendum quod bonum actum exteriorem contingit tripliciter exercere. Sicut dicere veritatem, recte iudicare, pascere pauperem, et actus bonos alios exercere contingit vel propter Deum, vel quia dictantur a ratione recta, vel quia neque propter hoc quod Deo placent neque quia dictantur a ratione recta, sed propter aliquod bonum utile aut delectabile consequendum vel propter aliquod malum aut periculum evitandum.

120 Actibus bonis primo modo elicitis correspondent virtutes perfecte. Qui enim ex habitu veritatem loquitur propter Deum habet veritatem seu veracitatem que est virtus perfecta, quam habent soli fideles, quia illi soli propter Deum verum ex caritate veritatem loquuntur. Et ista virtus nullum vitium secum compatitur,

96 veritate] virtute Ly We Vc | seu] scilicet Ly | veracitate] veritate Ly 97 sit] fuit added An 99 Sequitur enim] Nam sequitur Ly 100 fuerit...102 infideli] We Vc: omitted Ly Bb An Fi 101 periurare] peierare Vc | quolibet] Vc: quilibet Ww 102 non vult] habuerit Ly 103 vera] omitted Ly | sicut] ideo An ideo sicut Ly | est] omitted Bb 104 qui] omitted Ly | 24] 3 Ly | non est] omitted Fi | est] ibi added Ly 105 esse] sana added Ly 106 veracitas] v'tas An 107 eorum] illorum Ly | quod...108 fuit] omitted Ly 108 unquam] quod unquam esset Ly | quod] quia Fi 111 contingit...112 exercere] omitted Ly 113 contingit] tripliciter added Ly 114 placent] placet Ly | quia:] omitted Bb | dictantur] dictatur Ly 116 aut] ac Ly 117 Qui] quis Bb 119 verum] omitted Vc 120 ista] Ly We Vc: ita Bb Fi in An

104 24...Ubi¹] col. 977 110 distinguendo... virtute] Cf. Ockham, *Quaestio de connexionione virtutum*, OTh VIII, pp. 335-6

quia habens talem virtutem secundum preparationem cordis habet omnes virtutes et actus earum et omni vitio caret, quemadmodum habens caritatem secundum preparationem cordis habet omnes virtutes et omni vitio caret.

Actibus bonis secundo modo elicitis correspondent virtutes vere sed imperfecte respectu primarum virtutum. Qui enim ex habitu loquitur veritatem propter hoc quod ratio recta dictat veritatem esse dicendam, licet de Deo non cogitet, habet veritatem seu veracitatem que est vera virtus, sed imperfectam. Que ideo est vera virtus quia habens taliter veritatem secundum preparationem cordis habet omnes virtutes morales et omni vitio caret. Et ideo, quia talis veritas omne vitium excludit, potest vera virtus vocari, sed est imperfecta sicut actus in tali dicente est imperfectus. Velle enim dicere veritatem propter Deum est multo perfectior actus quam tantummodo velle dicere quia recta ratio dictat veritatem esse dicendam, quemadmodum Deus est perfectior quam ratio recta. Et ideo ista veracitas est imperfectior alia. Virtutes autem isto modo dicte fuerunt, secundum aliquos, in philosophis multis et paganis quampluribus, quia plures eorum ideo fecerunt actus bonos ex genere quia secundum rationem rectam vivere voluerunt.

Actibus autem bonis exterioribus tertio modo elicitis non correspondent vere virtutes neque perfecte neque imperfecte, quia nec virtutes generantur ex eis, nec ipsi ex virtutibus generantur. Qui enim loquitur veritatem vel ut honoretur vel ut ditetur vel ut infamiam aut aliquod malum evitet (quemadmodum ambitiosi, hypocrite, avari et alii multis criminibus involuti veritatem dicunt et actus bonos alios operantur), non habent veritatem que est virtus vera neque perfectam neque imperfectam. Tales enim non sunt virtuosus sed sunt ambitiosi, timidi, vel avari. Omnia namque opera sua faciunt vel ut videantur ab hominibus

122 earum et] eorum Ly | quemadmodum... 123 caret] *omitted* Vc 125 loquitur] dicit Ly
 127 sed... 128 quia] *omitted* Ly | imperfectam] imperfecta Vc 129 quia] *omitted* Ly
 130 excludit] et *added* Ly 131 dicente] veritatem *added* We Vc 132 actus] actio Ly
 dicere] veritatem *added* We Vc 133 est] *omitted* An 134 veracitas] veritas Ly
 135 aliquos] alios Ly 136 ex] et An | quia] quod Bb An Fi 137 rectam] *omitted* We
 138 non] *omitted* Gs 139 eis] ipsis An Fi 141 ut] We: *omitted* Ww | ut] Ly:
omitted Ww | evitet] non ideo verax et virtuosus est *added* Ly | quemadmodum] q̄m
 Bb quomodo We Vc 143 alios] aliquos Ly | non] autem *added* Ly | vera] verus Fi
 144 perfectam...imperfectam] Bb Fi: perfecta neque imperfecta An Ly We Vc | sunt:]
omitted Ly 145 videantur] videntur An

121 habens ...cordis] Ockham, *ibid.*, pp. 347-8. Cf. also Ockham, *Quaestiones in librum tertium Sententiarum, III, q. 12*, OTh VII, p. 426

et honorentur, laudentur et exaltentur ab eis, vel ut acquirant pecunias, aut ut infamiam et confusionem temporalem evadant.

150 **Discipulus:** Antequam ista ad propositum applicentur, ad unam interrogationem meam respondeas: an scilicet sic dicentes teneant virtutes perfectas et imperfectas esse distinctas specie vel solo numero propter maiorem et minorem gradum eiusdem perfectionis secundum speciem.

155 **Magister:** Circa istam interrogationem sunt opiniones contrarie, quibusdam asserentibus quod non distinguuntur specie, aliis opinantibus quod specie distinguuntur, quemadmodum actus voluntatis quo elicitur vel imperatur bonus actus exterior propter Deum distinguitur specie ab actu voluntatis quo elicitur vel imperatur actus bonus exterior quia a recta ratione dictatur. Illi enim ponunt omnes veras virtutes esse in voluntate, et quod quibuslibet distinctis actibus bonis voluntatis distincti habitus correspondent.

160 **Discipulus:** Opiniones predictas intelligo. Quarum discussionem curiosus reputo relinquendam, quia parum utilitatis habent. In hoc autem opere utilia tantum reputo pertractanda. Ideo dic quomodo per illa que predicta sunt de virtute perfecta et imperfecta ad factam instantiam respondetur.

165 **Magister:** Respondetur quod non solum qui habet virtutem perfectam que sine fide et caritate minime reperitur, sed etiam qui habet quamcumque virtutem veram moralem, licet imperfectam respectu virtutis que est in fidem et caritatem habentibus, habet secundum preparationem cordis omnes virtutes morales et omni morali vitio caret. Et ideo talis virtuosus secundum preparationem cordis est verax nec est falsus neque mendax. Tales autem virtutes morales, ut quidam putant, in multis fuere paganis. Multi enim eorum secundum rationem rectam vivere nitebantur, et vixerunt. Quare veraces fuerunt, et ideo in testimonium admittendi fuerunt. Quia igitur quilibet, etiam paganus, presumendum est virtuosus virtute morali imperfecta, nisi constet contrarium, pagani qui non fuerunt aliquo morali crimine involuti ad testimonium admittendi fuerunt.

146 honorentur] honorificentur We | acquirant] acquirent An Fi | pecunias] pecuniam Ly 147 temporalem] temporale An Fi 148 unam...149 meam] istam instantiam Ly 152 interrogationem...opiniones] opinionem habentur assertiones Ly 155 propter...156 exterior] We Vc: *omitted* Ly Bb An Fi 161 reputo] reputi An | predicta] dicta Ly 162 virtute] voluntate An Fi | factam] perfectam Bb 163 que] per factam que *added* An per factam instantiam que *added* Fi 164 quamcumque] quantumcunque Bb 165 fidem] fide Bb 170 et:] *omitted* An

156 Illi...157 omnes] Ockham, *Quaestio de connexione virtutum*, pp. 323-6 160 parum...habent] Cf. 1 Dial. 5.5 for a similar attitude

Cum autem dicit Augustinus “ubi sana fides non est, non potest esse iustitia”, ipse loquitur de iustitia perfecta cui correspondent actus iusti ex caritate Dei elicitii. Talis enim iustitia in paganis et in quibuscunque carentibus sana fide non fuit. Alia tamen iustitia, que vocatur iustitia politica vel civilis, fuit in pluribus. Multi enim eorum multa fecerunt non propter aliquod lucrum vel commodum aut honorem, vel propter aliquod exterius malum vel periculum evitandum, sed quia rectam rationem sequi volebant. 175 180

Discipulus: Licet prescripta apparentia et subtilia videantur, contra ipsa tamen alique michi obiectiones occurrunt, quarum prima est quod secundum assertiones sanctorum patrum pagani non sunt ad testimonium admittendi (2 q. 7 cap. *Pagani*).

Secunda est quia omnes pagani sunt et fuerunt criminosi, quia infidelitas species criminis esse dinoscitur. Et tamen secundum predicta aliqui pagani fuerunt in testimonium admittendi, ergo criminosus est ad testimonium admittendus. 185

Tertia est quia, si ideo pagani aliqui fuerunt reputandi veraces et non falsi neque mendaces quia secundum rationem vivere nitebantur, et constat quod multi criminosi secundum rectam rationem vivere moluntur [qui enim ex sola ignorantia peccant secundum rationem vivere conari videntur, multi autem criminosi ex sola ignorantia peccant], ergo multi criminosi, omnes scilicet ex ignorantia delinquentes, sunt in testimonium admittendi. 190

Magister: Ad primum istorum respondetur quod pagani quos a testimonio decreta sanctorum patrum excludunt fuerunt ex malitia christianis infesti, et ideo tanquam inimici et suspecti non fuerunt contra christianos in testimonium admittendi coram iudice christiano. 195

Ad secundum dicitur quod nonnulli fuerunt pagani qui nequaquam criminosi fuerunt. Nam et Job paganus fuit, et multi alii boni qui ad legem Mosaicam nequaquam astricti fuerunt, et ideo eis adhibenda fides fuit. Si etiam aliqui essent in puris naturalibus constituti secundum rationem vivere satagentes, non 200

---

174 Cum] quando Ly 177 Alia] *omitted* Ly | politica] politicarum An Fi 178 multa] iusta Fi opera iusta We Vc 182 alique] aliqua Fi | est] hec *added* An Fi 185 Secunda] ratio *added* Ly 189 Tertia] ratio *added* Ly | quia] quod Ly We Vc 192 peccant] peccat An 193 peccant... 194 ignorantia] *omitted* An 194 ignorantia] sola *added* Vc 195 primum istorum] primam istarum Ly 196 decreta] doctrina Vc 197 et] *omitted* Ly 199 secundum] secundam Fi Ly 201 fides] fide Bb

essent criminosi censendi, et ideo esset credendum eisdem, quia virtutes morales
 205 haberent imperfectas. Illi autem pagani qui crimine infidelitatis irretiti fuerunt,
 de stricto iure non fuerunt in testimonium a fidelibus admittendi, sed tamen
 infideles, qui infidelitatem crimen minime putaverunt, eos recipere debuerunt.

Discipulus: Nunquid secundum istam opinionem aliqui philosophi vel
 imperatores aut alii pagani qui idola coluerunt habuerunt aliquam virtutem licet
 imperfectam.

210 **Magister:** Respondetur quod nullus idolatra, sive paganus sive alius, dum
 erat idolatra, habuit veram virtutem, etiam imperfectam. Nam omnes tales
 criminosi fuerunt, et nullum vitium dampnabile stat cum quacunque vera virtute
 quia, sicut dictum est, quicumque habet unam veram virtutem habet secundum
 preparationem cordis omnem aliam virtutem, et ideo omni vitio caret.

215 **Discipulus:** Contra hoc est obiectio tertia quam feci. Ideo indica quomodo
 respondetur ad ipsam.

Magister: Ad illam dicitur quod nullus criminosus vivere secundum
 rationem conatur. Cum vero dicis quod qui ex sola ignorantia peccant secundum
 rationem vivere conari videntur, respondetur quod quedam ignorantia excusat ut
 220 actum qui communiter est peccatum reddat ab omni peccato immunem, vel
 saltem faciat esse veniale peccatum. Et qui ex tali ignorantia peccat vel facit
 actum qui communiter est peccatum non est criminosus. Alia est ignorantia que
 non excusat, vel saltem non excusat a peccato mortali, et ex tali ignorantia multi
 criminosi peccant. Sed nullus peccans ex ignorantia tali nititur vivere secundum
 225 rationem. Si enim secundum rationem vivere conaretur, quomodo esset
 vivendum inquireret diligenter. Si autem inquireret, inveniret. Quod si invenire
 non posset, ipsum ignorantia invincibilis excusaret. Et propter hoc philosophi et
 alii idolatrans non fuerunt a crimine excusati. Quia aut sciverunt idola non
 esse colenda, quemadmodum plures philosophi docuerunt in scholis nichil
 230 divinitatis esse in idolis, et quod eis non esset honor divinus aequaliter

---

204 imperfectas] imperfecte Ly 206 crimen] esse added Ly 208 aut] et Ly vel Gs
 aliquam] veram added Vc 211 habuit] habuerunt An 212 quacunque] omitted Ly
 215 feci] et added Ly 217 illam] ipsam Ly | nullus criminosus] nulli criminoso Ly
 218 conatur] donatur Ly Fi | dicis] dicitur Ly An Fi | peccant] peccat An Ly We
 219 conari] conari An | videntur] videtur An Ly We 220 actum] actam An | reddat] ad
 An 222 actum] actam An 224 nititur] utitur An 226 inveniret] omitted Bb
 227 ignorantia] ig^{ea} An | propter hoc] propterea Ly 228 idolatrans...sciverunt] omitted
 An 229 philosophi] philosophiam An 230 in] omitted Bb An Fi

exhibendus, et tamen simul cum aliis idola coluerunt, et de illis constat quod
 criminosi fuerunt et secundum rationem vivere nullatenus conabantur; aut
 huiusmodi idolatrans ignoraverunt huiusmodi idola non esse colenda, et
 constat quod ignorantia invincibili minime laborabant, quia per rationem
 naturalem poterant invenire quod nichil divinitatis erat in idolis manufactis et
 quod eis honor divinus non debuit exhiberi. Ergo laborabant ignorantia affectata
 aut crassa et supina. Talis autem ignorantia non excusat, imo talis ignorantia est
 dampnabilis. Ergo criminosi fuerunt, et ideo secundum rationem vivere
 nullatenus nitebantur. Quare nullam veram virtutem, etiam imperfectam, que
 potest esse sine fide et caritate, penitus habuerunt. Et ideo de stricto iure in nullo
 negotio debuere fideles et virtuosos eis indubitatum credulitatem aliquam
 exhibere.

Discipulus: Ista ultima dicta prioribus repugnare videtur. Nam dictum est
 prius quod multi philosophi et alii habuerunt veras virtutes, licet imperfectas.
 Nunc autem asseritur quod nullus idolatra habuerit veram virtutem. Constat
 autem quod omnes philosophi fuerunt idolatre. Ergo secundum ultimo dicta
 nullam habuerunt veram virtutem, et ita ultima prioribus contradicunt.

Magister: Respondetur quod non constat omnes philosophos fuisse
 idolatras. Imo probabile est quod aliqui non fuerunt idolatras. Quicumque enim
 secundum rationem vivere nitebantur omnem idolatriam evitarunt. Si ergo
 aliqui philosophi vel alii secundum rationem vivere conabantur, idolatre non
 fuerunt.

Discipulus: Istam rationem, per quam probatur quod de nullo criminoso est
 firmiter presumendum quod sit verax, intelligo. Que in hoc michi fundari
 videtur quod omnis criminosus secundum preparationem cordis omni crimine
 irretitur, quemadmodum habens caritatem vel quamcunque veram virtutem
 secundum preparationem cordis habet omnem actum virtutis sibi possibilem.
 Quod tamen mirabile michi apparet, quia nullus intelligens hoc debeat opinari,

231 et] *omitted* Vc | simul cum] cum Ly *omitted* An | coluerunt] colliunt Fi 235 nichil]
 ut An | erat] esset We 236 quod] qui An 237 aut] et Ly *omitted* Bb | Talis...
 ignorantia] *omitted* An 238 Ergo] et ideo Ly 239 nitebantur] nitabantur We
 videbantur An Fi 240 de stricto] districto Ly de scripto We 241 debuere] debuerunt
 Ly 242 exhibere] adhibere We Vc 243 Ista] ita Bb | Nam...est] Dictum est enim Ly
 244 et alii] *omitted* Ly 245 habuerit] habuit Ly Bb Fi 247 ita] sic Ly 249 Imo] ideo
 Ly 250 nitebantur] nitebatur We | omnem] *omitted* Ly | evitarunt] Ly: evitavit Bb
 An Fi We evitarunt Vc 252 fuerunt] capitulum 78 *added* Ly 257 possibilem]
 possibile Bb 258 Quod] hoc Ly | tamen] Bb We: tam Vc autem tam Ly autem An
 Fi | quia] Kn: quod Ww | intelligens] intellectus Ly

260 cum quedam vitia sint omnino contraria. Qui autem habet unum contrariorum non habet etiam secundum preparationem cordis reliquum contrariorum.

Rursus, quedam sunt vitia penitus disparata. Qui autem habet unum disparatorum non propter hoc reliquum habere dinoscitur, etiam secundum preparationem cordis. Ergo non omnis criminosus habet secundum preparationem cordis omnia vitia.

265 Item, sepe videmus aliquos uno crimine irretitos qui alia crimina in se et in aliis detestantur in tantum quod ante se morti exponerent quam crimina talia committerent quoquo modo. Ergo non sunt etiam secundum preparationem cordis omni crimine irretiti. Ista sunt per que patenter ostenditur, ut videtur, quod non omnis criminosus secundum preparationem cordis omni crimine
270 irretitur. Que quamvis evidentia et insolubilia michi appareant, peto tamen ut gratia exercitii quomodo ad ipsa respondeatur enarres.

Magister: Responsiones ad ista melius intelliges si fuerit tibi declaratum quid est secundum opinionem contrariam secundum preparationem cordis aliquo vitio irretiri.

275 **Discipulus:** Rogo quod hoc declares.

Magister: Dicunt quod irretiri aliquo vitio secundum preparationem cordis non est aliud quam habere aliquam dispositionem vel principium inclinans naturaliter ad vitium, et per nullam veram virtutem a tali vitio refrenari, sicut habere actus virtutis secundum preparationem cordis non est aliud quam habere
280 dispositionem vel principium inclinans ad actus virtutum. Propter quod qui habet caritatem habet secundum preparationem cordis omnes actus virtutum sibi possibles, in tantum quod qui habet caritatem exit in omnem actum virtutis quando tenetur. Quod si dimittit quemcunque actum virtutis, quando tenetur, caritatem amittit. Sic homo iracundus habet secundum preparationem cordis
285 actus omnium vitiorum, que dicuntur filie esse ire, quia habet dispositionem inclinantem ad actus omnium vitiorum illorum, licet sepe per aliquam

---

261 Rursus] Kn: propterea Ly rursus Ww | quedam] Bb Vc Ly: quidam An Fi We
265 aliquos] alios Vc | qui] quedam We Vc 267 non] omitted Ly 268 cordis] omitted
Bb An 270 insolubilia] indissolubilia We Vc | tamen] omitted An Fi 271 respondeatur]
Ly: respondeas Bb respondetur Vc responderis An Fi We | enarres] Ly We Vc:
enarra Bb An Fi 275 hoc] omitted Ly 279 virtutis] virtutum Ly Vc 282 virtutis]
virtutum An 283 dimittit] dimitteret Ly dimitat An 284 amittit] et added We
285 filie] Bb We: filii Ly An Fi Vc 286 sepe] omitted Ly

---

285 filie...ire] Aquinas, *Summa Theologie*, 2^a2^e, q. 158, art. 7

passionem predominantem ire ne in actus vitiorum illorum propumpat pro tempore retrahatur.

Discipulus: Intelligo quod isti vocant secundum preparationem cordis aliquo vitio irretiri. Ideo quomodo ad predictas instantias respondetur expone. 290

Magister: Ad predictas instantias refellendas dicunt isti esse notandum quod, quemadmodum in speculabilibus sunt quedam principia universalialia ex quibus conclusiones plurime demonstrantur (propter quod dicitur quod principia sunt minima in quantitate et maxima in virtute) quia ex uno principio cum aliis propositionibus assumptis immediate vel mediate conclusiones innumerabiles inferuntur, et sicut in naturalibus quedam sunt cause universales et quodammodo illimitate ex quibus diversi et innumeri causantur effectus (quandoque quidem ex illis solis, quandoque ex illis et aliis particularibus causis concurrentibus) ita ut eadem causa universalis vel propter diversitatem passivorum vel propter diversitatem particularium agentium sit causa contrariorum, ita in moralibus sunt quedam dispositiones ad plurimos actus virtutum vel vitiorum naturaliter inclinantes. Quemadmodum, caritas imperat et inclinatur ad omnes actus omnium virtutum, et ira ad contumelias, rixas, contentiones, detractiones, percussiones, homicidia, et plures actus alios vitiosos inclinatur. 295 300 305

Per hoc ad tuas instantias respondetur. Ad primam dicitur quod quamvis quedam vitia sint contraria, et ideo actus eorum simul esse non possunt, tamen habens unum vitium habet preter vitium illud unam dispositionem malam inclinantem ad actum vitii contrarii, nisi impediatur vel deficiat aliquid ad actum vitii contrarii requisitum. Verbi gratia: prodigalitas et tenacitas sunt vitia contraria, et tamen tenax potest habere actum prodigalitalis secundum preparationem cordis, quia in tenace propter ipsam tenacitatem est desiderium pecuniam acquirendi, et ideo si tenax videt quod per actum prodigalitalis potest 310

---

287 predominantem] dominante Vc | predominantem...propumpat] parumper et Ly | in] omitted An 290 quomodo] quo An 291 refellendas] repellendas Ly 292 speculabilibus] speculationibus We 295 assumptis] coassumptis We Vc | vel] et Bb An Fi 298 quidem] quidam We | solis] solum Vc 300 passivorum] passorum Fi 301 moralibus] modalibus Vc | plurimos] plures Ly 304 contentiones] contemptionses We 305 inclinatur] et added Ly 307 vitia] omitted An Fi 308 vitium] illud added Bb An Fi | preter...illud] We Vc: omitted Ly Bb An Fi 310 vitii] et added An i Bb 311 tamen] tunc Ly | actum] omitted An Fi | prodigalitalis] prodiga^t An prodigalitalitatem Fi 312 tenace] tenaci We Vc

---

293 dicitur...294 virtute] Cf. similar attitude in Ockham, *Breviloquium* 2.1.10-14

315 multa acquirere, ex desiderio acquirendi plura exit in actum prodigalitati. Sic
 etiam videmus quod vitia et virtutes contrariantur et tamen sepe vitiosus habet
 actus virtutis secundum preparationem cordis. Sepe enim mendax ut sibi
 credatur loquitur veritatem, et ambitiosus ut magnos honores acquirat parvos
 honores spernit et respuit.

320 **Discipulus:** Clare video quod licet aliqua vitia sint contraria tamen habens
 unum vitium potest actum contrarii vitii habere secundum preparationem cordis.
 Imo etiam videtur quod, secundum predicta, qui habet unam virtutem habet
 actum vitii contrarii secundum preparationem cordis, si habens vitium habet
 actum virtutis secundum preparationem cordis.

325 **Magister:** Respondetur quod falleris, quia non est simile de actibus vitiorum
 exterioribus et de actibus virtutum exterioribus. Nam multi sunt actus vitiorum
 exteriores qui nullo modo bene fieri possunt, sicut mentiri nullo modo potest
 fieri bene. Actus fornicandi et multi alii nequaquam bene fieri possunt. Nullus
 autem est actus virtutis exterior quin male fieri possit. Nam orationes, ieiunia,
 elemosine, male fieri possunt, imo actus martirii male suscipi potest. Propter
 330 quod criminosis habet actus virtutum exteriores, sed non interiores, secundum
 preparationem cordis. Unde hypocrite, ambitiosi, avari, superbi, et alii criminosi
 nonnunquam mirabiles actus virtutum exteriores exercent. Unde de hypocritis
 dicit Christus Matth. 6: “exterminant enim facies suas, ut appareant hominibus
 ieiunantes”. Et de ambitiosis dicit Innocentius tertius: “humilitatem simulat,
 335 honestatem mentitur, affabilitatem exhibet, benignitatem ostendit”. Ex quibus
 patet quod vitiosi possunt habere actus virtutum exteriores secundum
 preparationem cordis. Sed virtuosus actus vitiorum non habet secundum
 preparationem cordis, quia illi a virtuoso nequaquam fieri possunt.

314 ex] et An 316 Sepe] se Bb 319 aliqua] acca'ta An | habens] *omitted* Bb
 320 potest] omnes *added* Ly | actum] We Vc: actus Ly Bb An Fi 322 si] sic Ly
 324 falleris] *omitted* Ly 325 exterioribus:] interioribus Ly 326 qui] que We | nullo
 modo:] non Vc 327 Actus] etiam *added* Vc 329 imo] etiam *added* We Vc 330 sed...
 interiores] *omitted* An 333 6] 5 Ly | exterminant] exterminat An Fi | enim] Vulg Ly
 We: *omitted* Bb An Fi Vc | appareant] appareat An 334 ambitiosis] ambizioso Ly
 humilitatem] humanitatem Ly | simulat] et *added* Ww 335 affabilitatem] affabilem se
 Gs affabilem Ly | ostendit] eum dicit An Fi | quibus] verbis *added* Ly Vc 336 habere]
omitted Ly 337 cordis] exercere *added* Ly 338 quia] quod An | nequaquam...possunt]
 bene fieri nequaquam possunt We bene fieri nequaquam Vc | possunt] *omitted* Bb

333 Matth 6] Matthew 6:16 334 Innocentius tertius] Innocent III, *De contemptu mundi sive de
 miseria conditionis humane*, lib. 2, cap. 26 (*de ambitioso*), PL, t. 217, col. 727A

Discipulus: Ista instantia non est ita fortis sicut ante putavi. Ideo dic quomodo respondetur ad secundam. 340

Magister: Respondetur ad illam quod nulli actus vitiorum sunt taliter disparati quin quocunque crimine irretitus habeat aliquam dispositionem malam inclinantem naturaliter, nisi impediatur, saltem alia causa concurrente, ad quemlibet actum vitiosum. Et ideo quilibet criminis habet actum cuiuslibet vitii secundum preparationem cordis. 345

Discipulus: Que est illa dispositio mala que inclinatur ad omnem actum vitiosum.

Magister: Respondetur quod tales dispositiones male sunt plures, scilicet contemptus rationis, amor sui, aversio a Deo et huiusmodi, que a nullo vitio separantur. Quemadmodum plures conditiones et dispositiones bone omni virtuti sunt annexe, propter quas quicumque habet unam veram virtutem habet actum omnis virtutis sibi possibilis secundum preparationem cordis. Qui enim ideo est castus quia vult vivere secundum rationem rectam, ipse etiam vult facere omnem actum virtutis cuiuslibet quandocumque ratio recta dictat quod actum virtutis facere debet. Et sine tali voluntate et dispositione inclinante ad omnem actum cuiuslibet virtutis secundum dictamen rationis recte, nullus habet castitatem que est virtus vera, quantumcunque ab omni actu venereo et impudico absteat. Et ita, qui habet veram castitatem que est virtus, secundum preparationem cordis habet actum omnem cuiuslibet virtutis sibi possibilem. 355

Discipulus: Dic quomodo respondetur ad instantiam tertiam quam feci. 360

Magister: Respondetur quod non ideo dicitur quis habere actum vitiosum secundum preparationem cordis quia est semper paratus in omnem eventum actum huiusmodi exercere. Sic enim mendax non haberet secundum preparationem cordis actum mendacii, quia sepe mendax nequaquam vult

---

341 ad illam] Bb We Vc: primam An ad primam Fi ad secundam Ly 343 saltem] omitted An Fi 344 actum:] actus An We 350 conditiones] p~ccores Bb | et dispositiones] omitted Ly 351 actum] omitted Bb 352 Qui] Si quis An | ideo] omitted Ly 353 vult] i'ir'ie (garbled) An 354 quandocumque] quando Ly | quandocumque... 356 virtutis] omitted An | recta] omitted Bb 355 voluntate] vote Bb 356 nullus] Bb We Vc: non Ly An Fi 357 que] qui An Fi | et] omitted Ly 358 ita] infra An | virtus] quantumcunque non exerceat actum cuiuslibet virtutis tamen added Ly 360 Dic] omitted Vc 361 vitiosum] virtuosum Bb An Fi 364 preparationem] papam ratione Gs quia...365 mentiri] nequaquam enim vult semper mentiri Ly | nequaquam] omitted Bb

365 mentiri. Neque enim aliquis vitiosus haberet secundum preparationem cordis
actus vitii quo noscitur irretiri. Neque enim luxuriosus, neque gulosus, neque
iracundus, neque invidus, neque superbus semper vult actus vitiosos exteriores
elicere, et tamen quilibet vitiosus habet secundum preparationem cordis actus
370 vitiosos quo noscitur irretiri. Dicitur ergo, sicut predictum est, quis habere actus
vitiosos secundum preparationem cordis quia habet dispositionem malam
inclinantem naturaliter ad actus vitiosos exteriores, et per nullam veram virtutem
ab actu huiusmodi cohibetur. Non tamen semper exercet huiusmodi actus, quia
sepe ab actibus exercendis huiusmodi prohibetur, vel propter absentiam cause
375 particularis que ad actum talem requiritur, vel propter aliquam aliam causam
predominantem impediendam talem actum. Verbi gratia: luxuriosus querens
delectationem in actibus venereis, et in nullo propter rationem rectam a libidine
se refrenans, habet dispositionem malam ad omnes actus venereos inclinantem,
scilicet desiderium delectandi in actu venereo, qui tamen sepe ab actu venereo
se restringit, vel quia deficit sibi obiectum quod concupiscit, vel quia timet
380 confusionem. Propter timorem enim pene vel confusionis aut inhonorationis vel
dampni temporalis multi abstinent a peccato luxurie qui aliter nullatenus
abstinerent. Sic etiam multi mendaces sepe minime mentiuntur, vel quia non
indignantur contra aliquem cui nocere desiderant, vel quia timent in mendacio
deprehendi. Sic etiam fures sepe non furantur, vel quia nichil inveniunt quod
385 furentur, vel quia penam furti formidant. Omnes tamen predicti habent actus
huiusmodi vitiosos secundum preparationem cordis. Sic est de multis criminosis
qui antea morerentur quam crimina quedam committerent, non ex amore virtutis
sed quia habent aliquas passiones vel dispositiones etiam malas vel non
virtuosas ad actum contrarium inclinantes, ut pote vel quia timent
390 inhonorationem vel confusionem aut aliquid aliud quod, antequam incurrerent,
mortem susciperent. Et tamen cum hoc stat quod habent huiusmodi actus
secundum preparationem cordis modo predicto. Quemadmodum multi

---

365 enim] *omitted* Ly We Vc | vitiosus] criminosis Ly | haberet] *omitted* An
preparationem] propriam rationem Gs 367 vult] volunt Vc 369 quo] quibus Ly
predictum] dictum Ly 374 vel] *omitted* An 375 predominantem] et *added* Ly
impedientem] *omitted* An 376 et] *omitted* Ly 379 se restringit] restringitur Ly
381 dampni] danni We | multi...382 etiam] *omitted* An Fi | qui] quia Bb | aliter
nullatenus] alias nunquam Ly 382 Sic] Bb Vc: sicut Ly We | quia] *omitted* Ly
383 desiderant] desiderant Ly We 384 deprehendi] Fi We Vc Gs: reprehendi Bb An
Ly | Sic] sicut Ly | vel] *omitted* Ly 385 furti] fu^{ri} An 387 qui] quia We | quedam]
predicta We 388 etiam] *omitted* Ly 390 antequam] illud *added* Ly 391 susciperent]
susciperet An Fi | habent] habeant Ly 392 multi] *omitted* Ly

hypocrite, occulti luxuriosi et mendaces, antequam deprehenderentur in actu luxurie vel mendacii, se morti exponerent. Et tamen habent huiusmodi actus secundum preparationem cordis, a quibus sepe strictissime se restringunt, quia timor in eis confusionis et verecundie predominatur passioni et vitio ad actum luxurie et mendacii inclinanti. 395

Discipulus: Ista opinio intellecta modo prescripto maiorem apparentiam habere videtur quam antea arbitrarer. Ideo pro ipsa nitere allegare.

Magister: Ista opinio multis rationibus communitur, quarum prima est hec. 400 Omnis superbus habet secundum preparationem cordis omnes actus vitiorum. Omnis criminosus est superbus. Ergo omnis criminosus habet secundum preparationem cordis actus omnium vitiorum.

Maiores probatur sic. Qui habet initium omnis peccati habet secundum preparationem cordis omnes actus vitiorum et peccatorum quia, sicut dictum est, habere secundum preparationem cordis actum vitiosum est habere dispositionem inclinantem naturaliter ad actum vitiosum et per nichil quod virtutis est refrenari. Sed qui habet initium omnis peccati habet dispositionem inclinantem ad omnia peccata, et per nichil virtuosum retrahitur a peccato. Ergo qui habet initium omnis peccati habet omnia peccata secundum preparationem cordis. 410 Omnis autem superbus habet initium omnis peccati, teste Sapiente qui Ecclesiastici 10 ait: "initium omnis peccati est superbia". Ergo omnis superbus habet omnem actum peccati secundum preparationem cordis.

Item, qui habet matrem omnium vitiorum habet omnem actum vitiosum secundum preparationem cordis, quia ex matre omnium vitiorum omnes actus vitiosi oriuntur vel oriri possunt. Omnis autem superbus habet matrem omnium vitiorum quia, secundum beatum Gregorium, superbia est mater omnium 415

---

393 hypocrite] et *added* Ly We | occulti] multi We | actu] Bb We Ly: actum An Fi Vc
 396 predominatur] Bb We Vc: dominantur An Fi Ly 397 et] Bb We Vc: vel An Fi
 Ly | mendacii] We Vc: mendacio Bb An Fi etiam mendacii Ly 399 antea] ante eam
 We | arbitrarer] arbitrabar An Ly | nitere allegare] sic intellecta allegare coneris Ly
 400 communitur] munitur Ly 401 vitiorum] vitiosos. Sed Ly 405 omnes... vitiorum]
 actum vitiosum An Ly | et... dictum] *omitted* An Ly | est] *omitted* Ly 406 habere]
 autem *added* Ly 407 naturaliter... 408 inclinantem] *omitted* Ly | vitiosum... 408 initium]
omitted An | virtutis] virtuosum Fi 409 retrahitur] retrahitur We 412 10] 18 Ly We
 414 Item... 415 cordis] *omitted* Bb

---

412 Ecclesiastici 10] Ecclesiasticus 10:15 417 secundum... Gregorium] Gregory the Great,
Moralia in Job, lib. 31, cap. 45 (PL, t. 76, col. 621A): radix quippe cuncti mali superbia est, de qua,
 scriptura attestante, dicitur 'initium omnis peccati est superbia'

vitiorum. Ergo omnis superbus habet omnem actum vitiosum secundum preparationem cordis.

420 Minor autem, scilicet quod omnis criminosus est superbus, probatur primo ex precedentibus. Quia omnis criminosus habet initium peccati, quia sine initio neque est medium neque finis. Superbia autem est initium omnis peccati, ergo omnis criminosus habet superbiam.

425 Secundo hoc ostenditur auctoritate Innocentii qui, loquens de superbia, ait: “Importabilis, superbia omnibus odiosa, inter omnia vitia, tu semper es prima, tu semper es ultima. Nam omne peccatum te accedente committitur, et te recedente dimittitur. Scriptum est enim ‘initium omnis peccati est superbia’, ‘primogenita mors’. Ex quibus verbis colligitur quod nullum peccatum absque superbia reperitur, et ita omnis criminosus est superbus.

430 Quod tertio ratione probatur sic. Omnis criminosus a Deo avertitur. Quicumque autem a Deo avertitur, eo quod Deum contempnit et contra Deum erigitur, superbia elevatur. Ergo omnis criminosus est inter superbos merito computandus, quod veritatem habet secundum quosdam, prout omnis aversio a Deo vocatur superbia, non prout solus appetitus proprie excellentie superbia
435 appellatur.

Discipulus: Puto quod ad probandum tam maiorem quam minorem rationis istius multas scires tam rationes quam auctoritates adducere, sed nolo pro nunc plures audire. Cupio tamen scire an aliquis doctorum, qui sequelam habent et tamen a pluribus improbantur, sentiant quod omnis superbus secundum
440 preparationem cordis omni crimine irretitur.

Magister: Nonnullis apparet quod hoc est de intentione Thome de Aquino. Nam 2^a2^e, qu. 162, articulo 2° ait sic: superbia “potest considerari secundum

---

418 habet] *omitted* An 420 Minor] *gap* An | autem scilicet] vero Ly | primo] sic *added* Ly 424 hoc ostenditur] probatur Ly 425 superbia] *omitted* An | inter] contra We omnia] PL We Vc: alia Bb An Fi Ly 427 est:] PL: *omitted* Ww 430 Quod] etiam *added* Ly | ratione] *omitted* Ly 431 autem] *omitted* Vc 432 erigitur] origitur An 434 vocatur] convocatur Bb 437 istius] huius Ly | multas] multa We | tam rationes] *omitted* An 438 plures] eos Ly | habent] Bb We: habet An Fi Vc habuit Ly 439 improbantur] improbatur Ly | sentiant] sentiat Ly sentient We 441 Thome] catholice An 442 162] 16 Ly | considerari] considerare An Fi

---

424 auctoritate Innocentii] Innocent III, *op.cit.*, cap. 31 (*de superbia et casu Lucifer*), PL, t. 217, col. 729A 427 primogenita mors] Job 18:13 441 Thome ...442 2o] Aquinas, *Summa Theologie*, 2^a2^e, q. 162, art. 2 (*Utrum superbia sit speciale peccatum. Responsio*)

redundantiam quamdam in alia peccata. Et secundum hoc habet quamdam
 generalitatem, inquantum scilicet ex superbia oriri possunt omnia peccata,
 duplici ratione. Uno modo, per se, inquantum scilicet alia peccata ordinantur ad 445
 finem superbie, que est propria excellentia, ad quam potest ordinari omne id
 quod quis inordinate appetit. Alio modo, indirecte, et quasi per accidens, scilicet
 removendo prohibens, in quantum scilicet homo per superbiam contempnit
 divinam legem, per quam prohibetur a peccando, secundum illud Ieremie:
 ‘confregisti iugum..., rupisti vincula..., dixisti: non serviam’”. Ex quibus verbis 450
 colligitur quod ex superbia possunt oriri omnia peccata. Ex quo sequitur quod
 omnis superbus secundum preparationem cordis omnibus criminibus irretitur,
 licet a quibusdam criminibus aliquando per alias passiones, non per virtutem
 veram, prohibeatur.

Discipulus: Sufficiant ista pro ratione predicta, et si alie tibi occurrunt, de 455
 illis breviter te expedias.

Magister: Secunda ratio ad probandum quod omnis criminosus secundum
 preparationem cordis omni crimine irretitur talis est. Non est maior ratio de uno
 crimine quam de alio quod criminosus aliquo speciali crimine irretitus sit
 secundum preparationem cordis omni alio crimine involutus. Sed criminosus 460
 cupiditate, que est speciale peccatum, implicitus, omni alio crimine secundum
 preparationem cordis involvitur, teste Apostolo (1 Tim. 6) qui ait: “radix enim
 omnium malorum cupiditas”, ubi glossa, obiciens, ait: “alibi dicit scriptura quod
 superbia est” initium omnis peccati. Hic vero dicitur quod avaritia sive cupiditas
 “est radix omnium malorum, que non videntur convenire” et, respondens, ait: 465
 “sciendum vero utrumque vere dictum esse, si peccatorum genera attendandur.
 Nullum enim genus peccati est quod aliquando non proveniat ex superbia,

443 quamdam] quedam An quemadmodum Ly | in] et Ly | hoc] omitted Fi 444 omnia]
 alia added Ly 445 scilicet] omnis added Ly 446 que] Aqu Fi Ly: qui Bb An We
 Vc | omne] Aqu Bb Fi Vc: esse An We omitted Ly | id] illud Bb Fi Ly 447 quasi]
 quod An 449 secundum] se Bb | Ieremie] omitted Bb An Fi Ly 451 oriri] ori An
 453 alias] aliam Bb aliquas Ly | virtutem] virtutes Ly vir^{tes} An 454 veram] veras Ly
 455 Sufficiant] sufficiat An | ratione] assertione Ly | tibi] rationes added Ly
 461 crimine] peccato Ly 462 Apostolo] qui ait ut legitur added Ly | 1] omitted Ly | 6]
 ca^o added We | qui ait] omitted Ly | enim] Vulg: omitted Ww 463 dicit] sic added Ly
 465 convenire] contraire Vc 466 vero] Gl Bb Vc: vere An Fi We nobis est Ly
 467 enim] igitur Bb | ex...468 proveniat] omitted Gs | superbia] et added Ww

449 illud Ieremie] Jeremy 2:20 462 1...6] 1 Timothy 6:10 463 glossa...ait] Peter Lombard,
Collectaneorum in Paulum Continuatio: in epistolam primam ad Timotheum, PL, t. 192, col.
 359A,B

470 nullum quod aliquando non proveniat ex cupiditate. Et est utique aliquis homo
 475 homo qui non esset amator pecunie, nisi per hoc putaret se excellentiorem esse,
 et est qui non amaret excellere, nisi putaret per hoc maiores divitias habere”. Ex
 quibus verbis colligitur quod omnia peccata ex cupiditate seu avaritia oriri
 possunt. Quare omnis cupidus seu avarus secundum preparationem cordis est
 480 omni crimine irretitus. Hoc est, nullum crimen est quod avarus seu cupidus
 propter habendam pecuniam non committeret si nulla passio timoris, aut
 erubescencie, aut aliqua alia nequaquam rationis iudicio regulata, eum a
 committendo crimen prohiberet, ita quod per nullam veram virtutem a
 quocunque crimine committendo retrahitur.

480 Tertia ratio est hec. Homo iracundus secundum preparationem cordis est
 omni crimine irretitus. Ergo, per rationem consimilem, omnis criminus
 secundum preparationem cordis est omni crimine irretitus. Antecedens probatur.
 Quia qui est in ianua omnium vitiorum omnibus criminibus secundum
 preparationem cordis involvitur. Homo autem iracundus est in ianua omnium
 vitiorum, teste glossa que super illud Prov. 29 ‘vir iracundus provocat rixas’ ait:
 485 “ianua omnium vitiorum iracundia, qua clausa, virtutibus intrinsecus dabitur
 quies, aperta, ad omne facinus armabitur animus”. Ergo homo iracundus in
 ianua vitiorum existens ad omnia genera peccatorum armatur. Et per consequens
 secundum preparationem cordis omni crimine irretitur.

490 **Discipulus:** Mirum est quod dicit glossa, scilicet quod clausa iracundia
 virtutibus intrinsecus dabitur quies, cum multos videamus mansuetos qui tamen
 multis aliis criminibus involvuntur.

Magister: Respondetur quod nunquam iracundia, que est ianua omnium
 vitiorum, vere est clausa nisi per mansuetudinem que est vera virtus.

468 aliquando] abi (*garbled*) An 469 sit] Gl: fit Ww | sit] Gl: fit Ww | Est enim] Et
 est An Fi Ly aliquis *added* Ww 470 nisi...hoc] *omitted* An 471 excellere] Gl We:
 excellentiam Ww | nisi] *omitted* Bb 472 quibus] quibusdam Bb 474 est] dictum
added Bb An Fi Ly 475 non] nec Bb An Fi | nulla] eum *added* Ww (*cancelled* Kn)
 476 regulata] releganda We 477 crimen] crimine Ly 481 irretitus] irrecitatus An
 484 que] *omitted* Ly We | illud] We Vc: illo Bb An Fi illo verbo Ly | 29] et 9 An
 rixas] ubi *added* Ly 485 ianua] est *added* Bb An Fi We Vc | qua] contra An
 486 quies] qua *added* Ly | aperta] aperte Bb An Fi 489 est] hoc *added* We Vc
 490 mansuetos] mansuetes Bb

484 teste...que] Walafrid Strabo, *Glossa ordinaria libri Proverbiarum*, PL, t. 113, col. 1112A
 Prov 29] Proverbs 29:22

Mansuetudo autem que est vera virtus nullum vitium secum compatitur, quia
 nullus est vere mansuetus nisi mansuetudinem propter Deum vel propter 495
 rationem rectam conservet. Qui autem est mansuetus propter Deum omni vitio
 criminali caret, et consimiliter qui est mansuetus ut rationi recte se conformet
 nulli vitio subiacet criminali. Multi autem videntur mansueti qui ab omni
 iracundia exteriori se cohibent ut aliquod malum aut periculum devitent, vel ut
 honorem aut aliquod aliud bonum utile vel delectabile consequantur. Sed omnes 500
 tales non sunt mansueti mansuetudine que est virtus vera. Quemadmodum multi
 actum exteriorum fortitudinis efficiunt, vel quia magnitudinem periculi non
 perpendunt, vel propter alicuius passionis impulsus, vel propter aliquod
 temporale commodum acquirendum aut incommodum evitandum, qui in rei
 veritate vera fortitudine que est virtus carent, licet fortes plerumque putentur. 505

Discipulus: Per istam rationem de nullo potest sciri quod habeat veram
 virtutem et quod non sit criminosus. Et ita, si nullo criminoso est credendum,
 nulli homini certa fides est adhibenda.

Magister: Dicitur quod absque operatione miraculi facti in testimonium
 sanctitatis alicuius, de nullo potest per certitudinem sciri quod non sit 510
 criminosus. Quia tamen ea que possunt fieri bene et male in meliorem partem
 interpretari debemus (Extra, *De regulis iuris*, cap. *Estote*), ideo multi sunt
 virtuosus censendi, quia omnes quos nullum actum qui non possit bono animo
 fieri facere ignoramus, et ideo tales sunt ad testimonium admittendi.

Discipulus: Compleas alias rationes. 515

Magister: Quarta ratio pro assertionem predicta est hec. Ille qui in minori
 crimine involutus est, eo ipso secundum preparationem cordis maiori crimine

---

494 Mansuetudo...virtus] que Ly *omitted* An | compatitur] patitur Ly 495 mansuetudinem]
 mensuetudinem An 497 criminali] We Vc: carnali Bb An Fi Ly | consimiliter]
 secundus similiter scilicet Ly similiter Vc 498 autem] enim Vc 499 cohibent] vel
 added Vc | devitent] evitent Ly 500 aliud] Bb We: *omitted* Ww | Sed omnes]
 sermones Ly 502 exteriorum] exteriori An | efficiunt] perficiunt Ly 503 aliquod]
omitted An 505 vera] *omitted* Ly | fortitudine] *omitted* Bb 506 veram] *omitted* Ly
 507 non] *omitted* Bb | Et ita] itaque Ly | ita] intⁱ An | nullo] nulli Ly 508 homini]
 hominum Ly 509 miraculi] mirabili We 510 sciri] scire An 512 interpretari]
 interpretare Fi 513 quos] We Vc: qui Bb An Fi Ly | actum] faciunt added Ly
 514 fieri] et quo animo illos added Ly | facere] faciant Ly | ignoramus] gap Bb illos
 virtuosos censere debemus added Ly 516 in] *omitted* Bb Vc 517 est] *omitted* Bb
 Vc

---

512 Extra...cap] col. 927

irretitur. Igitur et omnibus criminibus secundum preparationem cordis noscitur
 irretitus, quia omnia crimina vel sunt maiora, vel minora, vel equalia. Si igitur
 520 minori crimine involutus maioribus criminibus secundum preparationem cordis
 noscitur involutus, multo magis secundum preparationem cordis minoribus et
 equalibus involutus est putandus, et ita secundum preparationem cordis omnibus
 criminibus irretitur. Sed qui minori crimine irretitur eo ipso secundum
 525 preparationem cordis maiori crimine irretitur, ipsa Veritate testante, que Luce 16
 ait: “qui in modico iniquus est, et in maiori iniquus est”. Que verba secundum
 actum nequaquam possunt intelligi, quia multi crimina minora committunt qui
 tamen non faciunt actu maiora. Ergo verba illa quantum ad preparationem cordis
 debent intelligi, ut iste sit sensus: qui in modico iniquus est secundum
 530 preparationem cordis etiam in maiori iniquus est, hoc est, per nullam virtutem a
 maiori crimine coerchetur, et quicumque minori crimine irretitur, si possit et
 temptatus fuerit et non timeat confundi nec aliquod utile vel delectabile
 amittere, a crimine maximo et enormissimo se nullatenus continebit. Quia si
 criminosus a crimine quocunque de quo temptatur se cohibet, propter aliquem
 finem vel aliquod motivum se cohibet ab eodem, et non propter finem virtutis
 535 nec propter motivum dictatum a ratione recta, ergo propter aliquem alium finem
 vel aliud motivum se cohibet. Illo ergo fine vel motivo remoto, se minime
 cohibebit. Et ita criminosus secundum preparationem cordis omni alio crimine
 irretitur, licet ab actu pro tempore refrenetur. Quia tamen non refrenatur propter
 Deum nec propter bonum virtutis sive propter rationem rectam sive aliunde,
 540 dicitur habere talem actum secundum preparationem cordis, quemadmodum,
 sicut dictum est prius, luxuriosus habet actum luxurie secundum preparationem
 cordis, licet interdum ex aliqua alia causa quam ex ratione recta ab actu luxurie
 se refrenet.

545 Quinta ratio est hec. Qui habet radicem omnium criminum habet omnia
 crimina secundum preparationem cordis. Omnis autem criminosus habet
 radicem omnium criminum, quia amorem sui, non Dei, qui est radix omnium

---

518 Igitur et] Ly: *omitted* Ww 519 sunt] *omitted* Bb | vel:] sunt *added* Ly | vel:] sunt
added Ly 520 involutus] involvitur Ly 522 equalibus] esse *added* Ly 523 Sed]
 secundum quod Ly | qui] *omitted* An Fi Ly | minori] qui *added* An Fi | eo...524
 irretitur] *omitted* Bb 524 16] 18 Ly 526 qui] *omitted* Bb 529 etiam] et An Fi
 nullam] veram *added* Ly 530 quicumque] ideo qui We ideo quicumque Vc | minori]
 minimo We 531 vel] *omitted* Ly 532 enormissimo] error missimo Fi 535 a] *omitted*
 Ly | propter:] *omitted* An 536 aliud] aliquod Vc 538 licet] quandoque *added* Ly
 540 dicitur] dicetur We Vc 544 hec] *omitted* An 545 autem] *omitted* Ly

---

524 Luce 16] Luke 16:10

criminum. Quod expresse insinuat beatus Paulus 2° Tim. 3 dicens: “Erunt homines seipsos amantes, cupidi, elati, superbi, blasphemii, parentibus non obediens, ingrati, scelesti, sine affectione, sine pace, criminatores, incontinentes, immites, sine benignitate, proditores, protervi, tumidi, et voluptatum amatores magis quam Dei”. Ubi dicit glossa: “Ex eo autem quod seipsos, non Deum amant, quasi ex radice hec que sequuntur mala oriuntur”. Ex quibus verbis colligitur quod omnia mala que enumerat Apostolus ex amore sui oriuntur. Cum ergo omnia peccata spiritualia et corporalia valeant ad illa reduci, sequitur quod ex amore sui omnia peccata oriri possunt. Ergo amans seipsum, non Deum, habet omnia peccata secundum preparationem cordis, licet quandoque ab aliquibus non propter bonum virtutis se absteineat.

Sexta ratio est hec. Qui est reus omnium criminum habet omnia crimina secundum actum vel secundum preparationem cordis. Sed omnis criminus est reus omnium criminum, teste beato Iacobo qui ait: “offendat autem in uno, factus est omnium reus”. Ergo omnis criminus habet omnia crimina secundum actum vel secundum preparationem cordis. Et constat quod non secundum actum, ergo habet omnia crimina secundum preparationem cordis.

Discipulus: Cessa allegare pro ista assertione que tenet quod omnis criminus est secundum preparationem cordis omni actu criminis irretitus. Ex quo sequitur primum circa rationem qua probatur quod non ex constitutione sola humana sed ex ratione recta et iure divino accipitur quod nulli criminoso in quocunque negotio est credendum. Quia ex illa assertione sequitur quod de nullo criminoso est firmiter presumendum quod sit verax et quod nolit mentiri. Ideo nunc proba secundum, secundum istam opinionem, scilicet quod illi non est credendum de quo non est firmiter presumendum quod sit verax et quod nolit mentiri.

547 3] 2 Fi ca^o added We 548 superbi] et added An We 549 scelesti] scelerati Vc
550 immites] Vulg Ly: omitted Ww | tumidi] ceci added Ww | et] Vulg: omitted Ww
551 dicit] omitted Ly | autem] enim Ly 552 seipsos] et added Ly | quasi] qua An Fi
Ly 553 enumerat] numerat Vc 554 corporalia] carnalia We Vc | illa] illam Ly
557 quandoque] aliquando Ly 560 ait] omitted An qui added Ly Vc | offendat autem]
offenderit etiam Ly 562 vel...563 actum] omitted Ly 564 que tenet] qua tenetur Bb
qua tenet Vc 565 est] omitted Bb 566 primum] quod added Bb An Fi We Vc quod
assumptum est added Ly [cancelled Kn] | circa] ~9 We | qua] que Ly | probatur] in
principio huius capituli added Ly 568 assertione] acceptione Fi 570 secundum:]
omitted Ly 571 verax] omitted Bb

547 2o...3] 2 Timothy 3:2-4 551 dicit glossa] Walafrid Strabo, *Glossa ordinaria in epistola secunda ad Timotheum*, PL, t. 114, col. 636B 560 teste...Iacobo] James 2:10

575 **Magister:** Hoc probatur sic. Nulli nisi qui reputatur verax est credendum. Illi ergo de quo non est firmiter presumendum quod sit verax non est credendum.

Discipulus: Ista assertio evidens michi videtur. Ideo, pertractata assertione qua dicitur quod ex ratione recta et iure divino accipitur quod nulli criminoso est credendum, dissere opinionem contrariam.

580 **Magister:** Circa opinionem contrariam sunt duo modi ponendi. Unus modus ponendi est quod ex ratione recta et iure divino absque omni constitutione humana accipitur quod aliquibus criminosis in nullo negotio est credendum. Ex constitutione autem humana sola habetur quod quibusdam criminosis non est credendum.

Discipulus: Istam opinionem expone.

585 **Magister:** Opinio ista ponit quod ex recta ratione accipitur, absque omni constitutione humana, quod illis criminosis qui involvuntur criminibus que ad falsitatem vel mendacium (quod committitur factis vel verbis) pertinent quoquo modo, non est credendum in quocunque negotio. Huiusmodi criminosi sunt periuri, mendaces, hypocrite, simulatores, ficti, qui libellos famosos componunt vel retinent aut divulgant, et qui falsum testimonium dixerunt vel ad dicendum falsum testimonium alios induxerunt, et qui sic aliis sunt subiecti ut probabile sit
590 quod de facili possunt induci ut falsum testimonium dicant, et omnes qui cupiunt placere hominibus, quales sunt ambitiosi, dolosi, bilingues, proditores, criminatores, calumpniatores, diffamatores, falsorum criminum impositores, detractores, libenter audientes susurraciones, murmuratores, adulatores, conspiratores, contentiosi, contumeliosi, suspiciosi, temere iudicantes, interpretantes in deteriolem partem que bono animo fieri possunt, qui secreta revelant, et consimiles. Isti sunt ab omni testimonio repellendi. Et quecunque
595 constitutio humana constitueret quod aliquis istorum vel consimilium esset ad

---

573 reputatur] quod sit added Vc 575 credendum] Capitulum 79 added Ly
576 pertractata] pertracta Vc 577 qua dicitur] dicente Ly 579 Circa] 9~ We | contrariam] omitted Bb 588 criminosi] omitted Ly 590 vel.] omitted Ly | aut] omitted Ly
dicendum] dandum Ly 592 dicant] dictant Bb 593 sunt] omitted Bb | bilingues] billingwes Bb 594 calumpniatores] omitted Ly 595 detractores] detractores added Bb
An Fi et detractores added We et detractiones added Vc | susurraciones] susurratores Ly Vc suburrone We | adulatores] adulteri Ly 596 contentiosi] et added Ly
suspiciosi] omitted Bb | temere] temerarie We 597 deteriolem] peiorem Ly | bono] sb' An 599 aliquis] aliqui Ly | aliquis istorum] ali^{to4} Bb | vel consimilium] omitted Ly
esset...600 admittendus] essent ad testimonium admittendi Ly

testimonium admittendus esset constitutio iniqua nec esset servanda. Alii 600
 criminosi a ferendo testimonio per rationem rectam vel per ius divinum
 nullatenus prohibentur, licet prohibeantur per constitutionem humanam. Tales
 sunt gulosi et luxuriosi et alii pauci. Ista opinio fundatur in hoc quod propter illa
 crimina que veritati repugnant et non propter alia est quis per ius naturale et
 divinum a testimonio repellendus. Sed sola crimina que ad mendacium (quod 605
 verbis vel factis committitur) spectant veritati repugnant. Igitur de iure nature et
 divino propter sola crimina talia est quis a testimonio repellendus.

Discipulus: Ob prolixitatem vitandam dimitte opinionem istam et transi ad
 aliam.

Magister: Alia est opinio quod propter nullum crimen ex iure nature vel 610
 divino est quis a testimonio repellendus, sed quod aliqui criminosi repelluntur
 est solummodo ex iure humano.

Discipulus: Pro ista opinione nitere allegare.

Magister: Pro ista assertionem arguitur sic. Nichil a principe aut prelato rite 615
 statui potest quod iuri naturali aut divino repugnat. Sed cautum in legibus
 civilibus et canonicis invenitur quod in aliquo casu quicumque criminosi heretici
 et alii ad accusandum et testificandum debent admitti. ergo non est contra ius
 naturale nec contra divinum quod criminosi ad accusationem et testimonium
 admittantur. Maior videtur certa. Minor per plura iura probatur.

Nam papa Deusdedit, ut habetur Extra, *De simonia*, cap. *Tanta*, ait: “Tanta 620
 est labes huius criminis”, scilicet simonie, “quod etiam servi adversus dominos,
 et quilibet criminosi admittuntur”. Et infra: “quem”, scilicet simoniacum, “ut ab
 ordine male accepto removeatur, accusare potest, vel etiam meretrix”. Ex quibus
 verbis colligitur quod interdum criminosi debent ad accusandum admitti.

600 nec] et non Vc 601 testimonio] testimonia Ly 602 licet] sed An Fi
 605 testimonio] testio Bb | ad] omitted An 607 sola...talia] Bb We Vc: sola huiusmodi
 crimina Ly testimonia talia An Fi 611 sed...repelluntur] omitted Bb | aliqui...
 repelluntur] aliquis criminosus repellitur Ly 613 opinione] assertionem Ly 614 arguitur]
 omitted An | sic] omitted Ly | aut] a added Ly 615 repugnat] repugnet We | cautum]
 omitted Ly 616 criminosi] etiam et added Ly 620 papa] papam We propterea An
 Vc | Deusdedit] ius dedit Ly 621 huius] huiusmodi We | simonie] simonia We | servi]
 ser₃ An | dominos] dominum Ly 622 admittuntur] ad accusationem admittantur Ly
 appelluntur An Fi | quem] quilibet added Ly 623 meretrix] meretrix We 624 verbis]
 omitted Ly

620 Extra...Tanta¹] col. 750

625 Item, Iulius papa, ut habetur 15 q. 3 cap. *Nemini*, ait: “Nemini (preterquam
de crimine lese maiestatis) de se confesso super alienum crimen credi oportet”.
Ubi dicit glossa: “et preterquam de crimine simonie”. Et infra: “Item falsarius
630 contra socium suum auditur”. Ex quibus verbis datur intelligi quod nonnunquam
criminosis est credendum, et per consequens sunt ad testimonium admittendi,
quia illi recipiendi sunt quibus est credendum.

Item, 2 q. 7 cap. *Si hereticus* sic legitur: “Si hereticus contra hereticum
litiget, liceat cuivis eorum hereticum testem adducere. Sin autem orthodoxus
contra hereticum litiget, pro orthodoxo quidem etiam heretici testimonium
635 valeat, contra orthodoxum autem solius orthodoxi testimonium valeat”. Ex
quibus verbis habetur quod testimonium heretici non solum valet pro heretico
contra hereticum, imo etiam pro orthodoxo valet. Ergo interdum admittendum
est testimonium criminosis.

Item, socii criminis quandoque ad testimonium admittuntur (Extra, *De*
testibus, cap. *Quoniam aliqua*, et 6 q. 1 cap. *Si quis cum militibus* §, et Extra, *De*
640 *testibus cogendis*, cap. ultimo). Dicitur igitur, sicut notat glossa Extra, *De*
accusationibus, cap. *Cum P.*, quod in criminibus exceptis, scilicet in crimine
lese maiestatis, simonie, et heresis, viles persone recipiuntur. Quod etiam Extra,
De simonia, cap. *Licet Heli* et cap. *Per tuas* innuitur, ut videtur. Et ita habetur
645 quod non est ex iure naturali vel divino quod criminosis fides non debet
adhiberi.

Discipulus: Quamvis michi ista appareant consona veritati, peto tamen ut
indices quomodo ad ipsa secundum opinionem contrariam respondetur.

626 crimine] omitted Bb | lese] Fb: omitted Ww | maiestatis] maie^t An maiestate Fi
Vc | de se] lese Ly 627 de] in Ly | simonie] simonio An | falsarius] falsa eius An Fi
628 suum] Gl: omitted Ww 632 liceat] Fb Ly: licet Ww | cuivis] Fb: cuicumque Bb
An Fi Ly cuique We Vc | hereticum testem] heretico testimonium We | Sin] si Ly Vc
similiter Fi 633 orthodoxo] orthodoxo We | quidem] quod An | etiam] Fb: omitted
Ww 634 contra...valeat] omitted An 639 cap:] quero scilicet added Ly | cum] in Vc
§] Bb We Vc: omitted An Fi Ly 640 igitur] quod Ly 641 accusationibus] actionibus
Ly | P] Fb Vc: pro Bb An Fi We omitted Ly 642 recipiuntur] recipiantur Ly 643 De]
omitted Bb | Heli] heresis Ly he^{re} We | Per tuas] paratus Bb 644 debet] debeat We
Vc 646 michi] omitted Vc | appareant] appareat An Vc | ut] omitted Ly 647 ipsa]
ipsam We ista Ly

625 15...Nemini¹] col. 752 627 Ubi...glossa] Gloss, s.v. lese maiestatis, col. 1077 631 2...
hereticus¹] col. 489 638 Extra...639 aliqua] col. 316 639 6...§] col. 560 | Extra...640 ultimo]
c. 11 (*Venerabilis frater*), col. 344 640 glossa...641 P] Gloss, s.v. laicus, cols. 1576-7 | Extra...
641 P] cols. 734-5 642 Extra...643 Heli] cols. 760-1 643 cap²...tuas] col. 761

Magister: Ad intelligentiam predictorum, dicuntur alique distinctiones esse notande, quarum prima est quod aliqui audiuntur ad accusandum vel denunciandum aut ad inquisitionem aliquam prosequendam, aliqui tamen audiuntur ad testificandum. Secunda distinctio est quod criminosi aut sunt emendati de crimine aut non sunt emendati de crimine. Tertia est quod ille contra quem debet aliquis audiri aut est bone fame aut est apud viros providos et honestos graviter diffamatus. Quarta est quod aliquis auditur vel de rigore iuris vel de temperantia equitatis. Per predictas igitur distinctiones respondetur ad instantias suprascriptas.

Ad primam enim dicitur quod propter immanitatem quorundam criminum, scilicet heresis, lese maiestatis, simonie et etiam aliorum ex quibus immineret periculum, congrue criminosi etiam de crimine minime emendati, quantum est de iure naturali et divino, possent audiri, precipue contra graviter infamatum, ad accusandum et denunciandum et etiam inquisitionem prosequendam, sed non ad testificandum. Cuius ratio assignatur, quia qui ad accusandum admittitur non ideo admittitur ut sibi credatur, sed ut per informationem ipsius ad veritatem perveniatur. Sepe enim per informationes malorum veritatem invenire contingit. Et ideo nonnunquam sunt criminosi propter bonum commune et malum ac periculum communis boni vitandum ad accusandum admittendi. Sed aliter est de teste, quia semper fides adhibetur testi admissio. Criminoso autem nunquam est credendum, et ideo criminosus ad testimonium admitti non debet. Et huic concordare videtur glossa 6 q. 1 *I Pars* que ait: “tota vis negotii pendet in testimonio, sed non in accusatione”, quia, scilicet, testi adhibetur fides, accusatori autem fides minime adhibetur.

649 prima] *omitted* Bb 650 prosequendam] prosequendum Ly | aliqui] autem *added* Ly | aliqui...651 audiuntur] aut Vc | tamen] Bb: tantum An Fi Ly autem We 652 de] a Ly | sunt...crimine] *omitted* We 653 viros] vires Bb | providos] probos Ly 655 igitur] *omitted* We Vc 656 instantias suprascriptas] rationes pro ista secunda opinione adductas Ly 660 infamatum] diffamatum Vc 661 prosequendam] Bb: prosequendum Ww | non] *omitted* Bb 662 testificandum] Bb We Vc: testimonium An Fi Ly | Cuius] et huiusmodi Ly | assignatur] adsignatur We | ad accusandum] *omitted* Bb 663 ut... credatur] *omitted* Bb | ad veritatem] *omitted* An 666 boni] bonis Gs | ad accusandum] *omitted* Bb | est] Bb We Vc: dicitur Ly *omitted* An Fi 668 ad testimonium] *omitted* Ly 669 *I Pars*] Kn: c. quare Ly § 1 Ww

648 Magister] L. Baudry in "*Le Philosophe et le Politique dans Guillaume d'Ockham*" (*Archives d'histoire doctrinale et littéraire du moyen age*, 1939, p. 224 n. 1) suggests that the following "theorie du temoignage... semble faire d'Ockham un initiateur de la critique historique"
669 glossa... Pars] Gloss, s.v. quod autem, col. 796 (*Dictum Gratiani*)

Discipulus: Si accusatori fides nullatenus adhibetur, quare non indifferenter criminus accusator admittitur contra quemcunque de crimine qualicunque.

675 **Magister:** Ideo non est criminus ad accusandum admittendus quia omnis
accusatus multipliciter fatigatur ac gravatur ac impeditur dum oportet ipsum
coram iudice comparere et accusanti respondere. Non debet autem quis absque
causa antequam de crimine convincatur propter verbum illius cui non est
credendum taliter fatigari. Et ideo criminus non est indifferenter ad
accusandum admittendus.

680 **Discipulus:** Per istam rationem probaretur quod in nullo casu esset
criminus admittendus, quia nunquam debet aliquis puniri vel aliquammodo
fatigari propter verbum illius cui non est credendum. Imo per istam rationem
videtur posse probari quod nullus esset ad accusandum admittendus, quia nullus
debet puniri aut gravari antequam constet ipsum esse dignum pena. Sed omnis
685 accusatus punitur et gravatur multis laboribus eundo ad iudicem et respondendo
accusanti. Cum ergo secundum predicta fides non adhibeatur accusanti, et non
est propter verbum ipsius accusatus quoquo modo vexandus. Et ideo nullus esset
ad accusandum admittendus.

690 **Magister:** Ad ista respondetur quod sepe ex iusta causa et ratione recta, imo
ex iure nature pro statu nature corrupte, aliqui fatigantur et vexantur absque
omni culpa, quia aliter res publica et bonum commune conservari non posset.
Propter quod rationabile est ut interdum propter verbum illius cui non est
credendum aliquis fatigetur, ut per talem modum precaveatur periculo
695 communis boni. Per hoc dicitur quod rationabile est ut propter solum verbum
ipsius cui est credendum aliquis qui nescitur esse innocens fatigetur. Et ideo ille
cui est credendum ad accusandum debet admitti, quia aliter pax communis
conservari non posset.

700 **Discipulus:** Istud ultimum videtur prioribus repugnare. Nam prius dictum
est quod accusatori fides minime adhibetur. Hic autem dicitur quod ille cui
credendum est ad accusandum debet admitti. Ergo aliquando est accusatori
credendum.

---

674 criminus] contra quemlibet added We Vc 675 ac] omitted An Fi etiam added
Vc 680 rationem] responsionem Ly | esset] erit Ly 685 et] omitted Ly 686 et]
omitted Ly Vc 687 ideo] ita We Vc 689 sepe] semper Vc 690 nature:] et added Ly
691 posset] potest Ly 692 ut] quod Ly 694 Per] propter Ly | quod] etiam added We
Vc | est] omitted Bb | ut] quod Ly 695 cui] non added Ly | ideo] omitted Ly
696 cui] non added Ly 699 accusatori] accusantibus Ly 700 credendum] non added
Ly | accusatori] accusatoribus An Ly

Magister: Respondetur quod multi sunt fide digni quibus est credendum, quibus tamen non debet fides in omni casu, maxime in preiudicium alterius, adhiberi. Nullus enim est ad testimonium admittendus nisi fuerit fide dignus, et tamen si unus solus, quantumcunque fuerit fide dignus, contra aliquem 705
testificetur, non est sibi credendum in preiudicium alterius ut propter testimonium eius reus culpabilis reputetur. Sic quantumcunque accusator fuerit fide dignus, non est sibi credendum ut propter accusationem ipsius accusatus culpabilis iudicetur.

Discipulus: Dic quomodo ad secundam instantiam respondetur. 710

Magister: Respondetur quod Iulius papa in illo decreto non accipit credi stricte sed communiter pro audiri, quia etiam in crimine lese maiestatis, quando socius accusatus a socio, non est accusanti credendum ut propter accusationem talem debeat pro convicto haberi, cum etiam quantumcunque accusans esset 715
bone fame et immunis a crimine, non deberet accusatus haberi pro convicto. Socius ergo in crimine lese maiestatis auditur non ut sibi credatur, sed ut vias ostendat per quas posset veritas inveniri. Socii enim criminis, scientes secreta sociorum suorum, sepe sciunt ostendere quomodo socii per evidentiam rei poterunt deprehendi etiam in facto, vel quomodo aliter eorum nequitia probari 720
possit legitimis documentis.

Discipulus: Per hoc videtur quod quilibet criminosus esset audiendus contra quemcunque, quia crimina propter bonum commune sunt sollicitate indaganda. Ergo quilibet, ut corrigantur, debet audiri.

Magister: Respondetur quod dupliciter potest quis audiri. Uno modo in iudicio, et tali modo non est quilibet criminosus audiendus contra omnem quem 725
accusare voluerit, quia talis audientia nunquam est sine fatigatione et gravamine ac aliquali infamia illius contra quem datur. Nunquam autem sine manifesta et patenti causa est aliquis bone fame gravandus propter verbum cuiuscunque cui non est credendum, cuiusmodi est omnis criminosus. Aliter potest quis audiri 730
extra iudicium in secreto, et sic potest omnis criminosus audiri contra

---

702 digni] in *added* Ly 704 admittendus] adhibendus We 707 Sic] sicut Ly | accusator] occusator Ly 711 Iulius] nullus An Iulianus Vc | decreto] de ecco^r We 712 stricte] scripte We districte Vc | etiam] omitted Vc 714 cum] tamen *added* Ly 715 non...716 crimine] *omitted* Ly | deberet] debet An Ly 719 poterunt] poterant Ly | etiam] Bb We Vc: et An Fi *omitted* Ly 721 quod] *omitted* Bb 723 Ergo] ut *added* Bb | corrigantur] corrigatur We 726 gravamine] gravatione An Ly 727 manifesta] materia We 728 patenti] patente Ly 729 cuiusmodi] huiusmodi We | potest] posset Ly

quemcunque, quia per talem auditionem nec opinio alterius aggravatur nec in aliquo fatigatur, quia nec est citandus nec ad rationem ponendus. Sed ideo prelatus audire potest tales ut sit magis sollicitus ad informandum et instruendum illum cuius crimen sibi refertur.

735 **Discipulus:** Videtur quod si audientia datur extra iudicium in secreto quod opinio alterius est gravata saltem apud illum qui audit.

740 **Magister:** Respondetur quod sicut apud audientem confessionem alicuius non debet opinio confitentis esse gravata, ita etiam multo fortius apud audientem in secreto narrationem alicuius criminis de aliquo crimine non debet opinio eius esse gravata, licet possit esse magis cautus observando secrete vias eius, maxime si narrans sibi crimen aliquam apparentiam veritatis videatur habere.

Discipulus: Nunquid debet scribere talem accusationem secretam.

745 **Magister:** Dicitur quod non, quia talis scriptura posset aliquo casu ad aliorum notitiam, etiam emulorum, in accusati infamiam devenire.

Discipulus: Dic quomodo respondetur ad illa que dicit glossa super preallegatum capitulum Iulii pape.

750 **Magister:** Respondetur quod in crimine simonie auditur socius criminis ad accusandum, si socius fuerit diffamatus, sed non auditur ad testificandum. Similiter, confessio unius latronis auditur contra alios non ut sibi credatur sicut testi, sed ut detegat quomodo possunt alii deprehendi. Consimiliter, falsarius contra socium auditur non ad testificandum, sed ad accusandum secrete vel publice. Cum autem dicitur quod illi recipiendi sunt quibus est credendum, verum est, sed non illi soli sunt recipiendi ad accusandum, quia in quibusdam criminibus recipi possunt ad accusandum illi quibus non est credendum, quia
755 tales interdum manifestant vias quibus veritas reperitur.

Discipulus: Dic quomodo ad tertiam instantiam respondetur.

---

731 alterius...nec] generatur nec infamia aggravatur ut Ly 732 fatigatur] fatiget Ly
735 audientia datur] audiretur Ly 744 quia] quod Bb An | posset] possit We in added
Ly 745 in] et ad Ly | accusati] accusanti Fi | infamiam] infamiam We
747 preallegatum] allegatum Vc | preallegatum capitulum] preallegato capitulo Ly
748 Magister] omitted Ly | auditur] auditus est An Fi | criminis] crimino An Fi
751 detegat] detegatur Ly | possunt alii] possint alios We | deprehendi] Similiter
familiaris contra dominum auditur non ad testificandum sed accusandum secrete vel
publice added Ly | Consimiliter] similiter Ly 754 soli] socii An 756 interdum]
aliquando An Fi | manifestant] monstrant Vc 757 instantiam] omitted Ly

Magister: Respondetur uno modo secundum glossam ibidem, quod illa auctoritas est falsa, quia hereticus nunquam admittitur ad accusandum.

Aliter potest dici quod in casu criminis potest admitti, quando scilicet adversarius non potest eum repellere. Et ideo hereticus contra hereticum potest admitti, quia hereticus propter crimen heresis non potest contra ipsum excipere. Sed contra orthodoxum nequaquam recipi debet, quia orthodoxus propter crimen heresis contra ipsum excipere potest. 760

Aliter dicitur quod lex illa iniqua est simpliciter, cum heretici testimonium pro nullo valeat in preiudicium cuiuscunque, licet possit valere pro aliquo ubi nulli neque bono neque malo per testimonium eius preiudicium generatur. 765

Ad quartam instantiam respondetur quod socii criminis qui non sunt de crimine emendati contra socium qui non est apud honestos et providos diffamatus non sunt umquam ad testimonium admittendi, licet in quibusdam casibus debeant ad accusandum admitti. Socii autem criminis qui sunt de crimine emendati de rigore iuris non sunt ad testimonium recipiendi, licet de temperantia equitatis possint admitti, presertim si accusatus per modum exceptionis contra eos nequaquam crimen opponat. Ad capitulum autem Extra, *De testibus*, respondetur quod mulieres cum quibus dicitur quis peccasse non sunt ad testimonium admittende, nec hoc in capitulo illo innuitur, sed insinuatur quod mulieres tales sunt audiende, ut, scilicet, dent aliqua indicia quibus possit veritas declarari, et ideo assertionibus mulierum huiusmodi non est adhibenda fides, licet quandoque viam apperire valeant veritati. Ad illud 6 q. 1 § *Si quis cum mulieribus*, respondetur quod talis socius criminis audiri debet sed ad testificandum admitti non debet. Et per idem respondetur ad capitulum ultimum Extra, *De testibus cogendis*. 770 775 780

Discipulus: Si nec socii criminis nec quicumque alii criminosi essent ad testimonium admittendi, raro possent convinci de crimine criminosi. Hoc autem

758 uno modo] *omitted* Ly 759 auctoritas] authentica Gl accusatio We 766 valeat] Bb We Vc: ferre valeant Ly valeant An Fi | possit] posset Ly | aliquo] liberando *added* Ly 767 eius] posset *added* Ly | generatur] generari Ly 768 instantiam] *omitted* Ly 769 honestos] bonos Ly 771 casibus] criminibus Ly 772 testimonium] testificandum We 773 possint] possit An Ly 774 eos] Ly: eum Ww | opponat] opponit Ly | autem] *omitted* An Fi 775 non...777 audiende] *omitted* Bb 776 innuitur] habetur Ly 777 dent] dicant Ly 779 §] cap. Ly 780 cum mulieribus] commilitationibus Ly | mulieribus] militibus Bb multibus Vc 781 idem] hoc Ly 783 criminosi] criminos Bb 784 raro... criminosi] nullus criminosus posset convinci de crimine Ly | autem] *omitted* Bb

758 secundum... ibidem] Gloss, s.v. si hereticus, col. 693 774 Extra...775 testibus] col. 316

785 in communis boni periculum redundaret. Ergo et socii criminis et etiam alii
 criminosi sunt ad testimonium admittendi. Aliter enim multi criminosi evaderent
 impuniti. Hoc etiam, scilicet quod socii criminis et alii criminosi in testimonium
 admittuntur, quedam religiones, ut fertur, observant. Non est autem
 presumendum quod religiones aliquid observent iniquum. Ergo etc.

790 **Magister:** Ad primum istorum respondetur quod melius est multos
 criminosos occultos absque pena transire quam unum innocentem iniuste
 dampnari. Et ideo cum constet multos sepe dicere testimonium falsum, cum
 maxima diligentia examinari testes oportet ut, quantum possibile est, sit omnino
 795 probabile quod nullo modo velint asserere falsitatem. De criminoso autem talis
 probabilitas haberi non potest quod, videlicet, nullo modo velit asserere
 falsitatem. Cuius ratio inter alias assignatur talis. Tanta est nequitia et superbia
 criminis quod cum semel confusus fuerit et infamis, omnes alios vellet in
 aliquam revelationem sue confusionis et infamie consimili confusioni et infamie
 subiacere. Quare non solum propter hoc quod criminosus secundum
 800 preparationem cordis est omnibus vitiis irretitus, et per consequens pronus est ad
 testificandum falsum, sed etiam propter hoc quod, ut communiter, socios in
 confusione et infamia cupit habere, non est probabile quod criminosus nullo
 modo velit asserere falsitatem. Criminosus ergo ad testimonium dicendum nullo
 modo debet admitti, quod maxime veritatem habet quando criminosus contra
 805 aliquem habet inimitiam vel causam aliquam aut qualemcunque discordiam. Si
 enim, ut communiter, criminosus socios in confusione et infamia cupit habere,
 non est dubium quin desideret illos quibus inimicatur, aut quibus contrariatur
 etiam in speculabilibus solis, confusioni simili subiacere. Quare contra tales ad
 testificandum nullo modo debet admitti.

810 **Discipulus:** Non videtur quod criminosi communiter desiderent etiam contra
 quos causam vel inimicitiam habent notari de crimine, cum multos criminosos
 cernamus qui alios etiam quibus inimicantur non diffamant.

---

785 alii] *omitted* Ly 786 enim] *omitted* Ly 787 alii] etiam Ly | in] ad We Vc
 788 quedam] ut Fi | ut fertur] nunc Ly | Non...autem] nec est Ly 789 observent] *servent*
 Vc 790 istorum] eorum Ly 791 criminosos occultos] *omitted* Bb 792 dampnari]
 condemnari Ly 793 maxima] magna Ly 794 velint] *vellent* Ly 797 criminosi]
 criminos Bb 798 aliquam] *aliqualem* We *omitted* Ly | revelationem] *relevationem* Vc
 consimili] *similiter* Ly 799 quod] Ly We: *omitted* Bb An Fi Vc 803 ergo] *autem* Ly
 805 aliquem] *aliquam* Fi vel *added* Ly | inimitiam] *omitted* Ly | vel] *omitted* Ly
 qualemcunque] *qualem* An 806 infamia] *infamiam* Bb 807 aut...808 etiam] *socios*
 habere. Aliquibus enim *inimicatur* Ly 808 simili] *similiter* Ly 810 desiderent] *alios*
added Vc | etiam] *eos* Ly 811 inimicitiam] *iniuriam* Ly | notari] *vocari* Fi

Magister: Respondetur quod licet communiter criminosi vellent alios notari infamia, tamen ab infamatione et detractone ac mendaciis sepe retrahuntur, vel quia timent in mendaciis deprehendi, vel quia timent illos vel amicos eorum quos infamari desiderant, vel quia dubitant quos eis non credetur, vel propter aliam causam quare ad timorem aut amorem sui noscitur pertinere. Qui etiam propter aliquam causam talem malam unum diffamant et de alio nichil mali loquuntur, quare non est eis adhibenda fides. Nec posset quicumque imperator vel rex aut papa statuere quod criminosus ad testimonium, precipue contra illum cuius est inimicus vel contra quem causam habet vel rancorem, reciperetur quoquo modo.

Quod adhuc tali ratione probatur. Maxima debet esse sollicitudo in superioribus ne succumbant per falsum testimonium innocentes. Cuius ratio est quia nemo, neque per bonitatem aut sanctitatem vite, neque per honestam conversationem, neque per sapientiam, neque per testimonium multorum laudabile, neque quocunque alio modo preter divinum miraculum potest contra infamationes, criminationes, falsorum criminum impositiones, et detractones, mendacia, et falsa testimonia se munire, testante sapiente qui ait: “arbitrii non est nostri quod quicumque loquatur”. Imo sanctitas, bonitas, sapientia, iustitia et virtutes, sicut summe ad invidiam provocant criminosos, ita ex eis scelerati viri ad mentiendum de virtuosos et innocentibus incitantur. Et ita sancti viri per virtutes contra criminorum diffamationes et mendacia minime muniuntur. De quo tam in veteri testamento quam in scripturis sanctorum auctenticis manifesta habemus exempla. Joseph enim sanctus et sapiens se ab infamia et falso testimonio non potuit custodire. Nec Susanna per castitatem contra infamiam et falsa testimonia valuit se munire. Sanctus etiam Athanasius neque per sanctitatem neque per fidei sinceritatem hereticos refrenavit ne mulierem inducerent que eum de fornicatione publice accusaret, et se ab eo impregnatam

814 sepe] sepius Vc **815** in...timent] *omitted* Bb **816** infamari] infamare Ly desiderant] desiderent An Fi | dubitant] dubitant An Fi We | credetur] credatur Ly **817** aut] ad *added* Ly **818** aliquam] aliam *added* An | talem] *omitted* Bb Ly | nichil mali] modo mala Ly | mali] *omitted* Bb **821** inimicus] amicus Ly **823** Quod] *omitted* An | Maxima] maxime Ly **825** bonitatem] voluntatem Ly **828** falsorum...impositiones] criminum impositores Ly | et] aut We Vc **831** virtutes] veritas Ly **834** quo] quibus Vc | testamento] lege Ly **835** et...se] *omitted* Ly | et] a *added* Ly **836** potuit] potui We **837** falsa] falso An Ly | munire] custodiri Ly **838** fidei] Ly We Vc: fidelem Bb An Fi **839** inducerent] induceret An | impregnatam] pregnantem Ly

829 testante...qui] *Disticha Catonis*, III.2 **835** Joseph] Genesis 39:7-20 **836** Susanna] Daniel 13 **837** Sanctus...Athanasius] Rufinus, *Historia ecclesiastica*, lib. 1, cap. 17 (PL, t.21, cols. 489B-490A). Cf. also OP IV, 280 ad 31.

840 assereret. Nullo igitur modo humane fragilitati possibili potest se quis contra
mendacia et falsa testimonia communire. Quia, sicut secundum mundi
sapientem “honor est in potestate honorantis et non in potestate honorati”, ita
vituperium est in potestate vituperantis et non in potestate vituperati. Et ideo in
845 nullius potestate est quod non de crimine infametur, vel contra ipsum falsum
testimonium proferatur. Quare superiores qui debent innocentiam defendere et
tueri summe cavere tenentur ne innocentia per infamiam aut falsum testimonium
maculetur. Hoc autem non facerent nisi omnes criminosos, et precipue de
inimicitia aut discordia vel contrarietate suspectos, repellerent. Ergo tales ad
testimonium non debent admittere.

850 Quod adhuc auctoritatibus confirmatur. Constantinus imperator, ut legitur 2
q. 1 cap. *Iudex*, ait: “Iudex criminorum discutiens non ante sententiam proferat,
quam aut reum ipse se confiteatur, aut per innocentes testes convincatur”. Ex
quibus verbis patenter habetur quod nunquam debet quis per criminosos testes
convinci. Huic concordat Felix papa qui, ut habetur causa et questione predictis,
855 cap. *Primates*, ait: “Primates accusatum discutientes episcopum non ante
sententiam proferant dampnationis, quam aut reum se ipse confiteatur, aut per
innocentes et canonicè examinatos regulariter testes convincatur”. Ex quibus
aliisque patet aperte quod testes debent esse innocentes, omni
infamia et suspicione carentes. Cum autem dicis quod si nec socii criminis nec
860 alii criminosi essent ad testimonium admittendi raro possent convinci de crimine
criminosi, respondetur quod hoc non continet veritatem, quia multi criminosi
per evidentiam rei, multi per testes idoneos, multi per indicia et documenta
legitima convinci possunt de crimine. Nec aliter sunt quicumque de crimine
publice accusandi, secundum quod legitur C. libro quarto, titulo *De*

840 assereret] asserer An | possibili potest] possibile est ut possit Ly 841 sicut] omitted
Ly | mundi sapientem] iudicium sapientis Ly 842 honorantis... potestate] omitted Bb
843 et... vituperati] omitted Bb 844 est] omitted An Fi | non] omitted Bb est added
An | de] omitted Ly | infametur] infamatur An fametur Fi 845 debent] omitted Bb
848 inimicitia] iniuria Ly 849 admittere] admicti We 850 adhuc] adhoc We
confirmatur] omitted An Fi | Constantinus] enim added Vc 851 sententiam] diffinitivam
added Ww 852 ipse] ipsum We Vc | innocentes] innocentis An Vc | convincatur...853
testes] omitted Bb 853 habetur] colligitur Ly 854 Huic] inde Bb | predictis] et cap.
supradictis Ly 856 dampnationis] Fb Ly: omitted Ww 857 et] omitted Ly | regulariter]
irregulariter Fi 858 aliisque] aliis Bb 859 si nec] nisi Ly | socii] omitted Fi | nec] aut
Ly 860 possent] posset Bb 862 multi:] We Vc: multos Bb An Fi etiam added Ly
864 C] Extra An Ly | quarto] 2º Ly | titulo] Fb We: c. Bb Gs omitted An Fi Vc Ly

841 secundum...842 sapientem] Aristotle, *Nicomachean Ethics*, bk.1, ch. 5 850 2...851 Iudex¹
col. 438 854 causa...855 Primates¹] col. 439

probationibus, et recitatur 2 q. 8 cap. *Sciant*, ubi sic dicitur: “Sciant cuncti 865
accusatores, eam rem se deferre debere in publicam notionem, que munita sit
testibus idoneis, vel instructa apertissimis documentis, vel indiciis ad
probationem indubitatis et luce clarioribus expedita”. Nullus ergo criminosus ad
testificandum est idoneus reputandus.

Quod etiam tali ratione probatur. Crimen magis repugnat idoneitati testis 870
quam conditio, consanguineitas, et familiaritas, que possunt in viris optimis et
veracissimis inveniri. Sed conditio, puta servitus, consanguineitas, et
familiaritas idoneitati testis obviant et repugnant, quia servi, consanguinei, et
familiares ac domestici accusatoris ad significandum contra accusatum admitti 875
non debent (3 q. 5 cap. 1, et cap. *De accusationibus*, et cap. *Nullus*, et cap.
Accusatores). Ergo multo magis criminosi ad significandum non debent admitti.
Admittuntur tamen sepe de facto, quia multotiens debitus ordo iuris circa
innocentes et criminosos non servatur.

Cum vero dicis quod quedam religiones criminosos et socios criminis ad 880
testificandum admittunt, respondetur a nonnullis quos tales consuetudines et
statuta sunt iniqua, ex zelo indiscreto vel hypocrisi ortum habentia. Multi enim
sceleratissimi religiosi et alii crimina, non servato recto ordine iudiciario,
prosequuntur, detestantur, et execrantur, ut sancti et zelatores sanctitatis et
honestatis ab hominibus reputentur. Et ideo facta et statuta eorum ad exemplum 885
minime sunt trahenda, quia non exemplis sed legibus consonis rationi recte
iudicare oportet. Ratio enim recta, maxime in divina scriptura fundata, omnibus
exemplis, legibus, et statutis humanis est omnimode preferenda. Cum ergo ratio
recta dictet quod criminoso in nullo negotio est credendum, propter nulla
exempla debet quis in preiudicium alterius credere criminoso, maxime periuro,

865 probationibus] probatio Ly | 2] 4 Ly 866 eam] *omitted* Ly | deferre] defendere
We | in] Fb We Vc: per Bb An Fi Ly | notionem] Fb Bb We Vc: vocationem An Fi
Ly 868 probationem] preconem We | indubitatis] Fb Ly: indubietatis Ww 870 testis]
omitted Ly 871 possunt] possent We | et veracissimis] *omitted* We 872 veracissimis]
verissimis Ly | servitus] famulatio et *added* Ly et *added* Vc | et familiaritas] *omitted*
Ly 873 testis] testium Ly | servi] et *added* Ly We 874 accusatoris] accusantis Ly
875 3] *omitted* Bb | 5] 2 Ly | accusationibus] 2 *added* An Fi 877 circa] Kn: contra
Ww 882 crimina] criminosos Ly criminosi We (inapt correction of an initially
scripted 'crimina') 884 hominibus] omnibus Ly 886 iudicare] iudicari We
887 exemplis] et *added* An Vc 888 recta] *omitted* Ly | criminoso] nullo modo *added*
An

865 2...Sciant¹] col. 563 875 3...accusationibus] col. 514 (*Consanguinei*) | De accusationibus]
col. 515 (c. 5) | cap Nullus] col. 517 | cap Accusatores] col. 517

890 mendaci, detractori, criminatori, falsorum criminum impositori, calumpniatori,
 proditori, famosorum libellorum compositori, et similibus, qui factis vel verbis
 mentiri noscuntur. Novi enim nonnullos qui hac arte utuntur quod, quando
 contra aliquem offenduntur, statim ipsum de aliquo crimine per infamiam
 maculare nituntur. Et si non audent in publico, ad detractones occultas se
 895 convertunt.

Discipulus: Nunquid tales postquam fuerint de crimine emendati ad
 testificandum debent admitti, et eis in aliquo negotio est credendum.

Magister: Una est assertio quod talibus, et universaliter illis qui de
 quocunque periurio vel mendacio pernicioso semel fuerint legitime deprehensi,
 900 nunquam in perpetuum est credendum, nisi per apertam operationem miraculi
 facti in testimonium sanctitatis eorum ostensi fuerint de tali crimine emendati.
 Cuius assertionis ratio tacta est supra, quia, scilicet, nullus potest se contra
 mendacia custodire, maxime qui habet inimicos, emulos, contrarios, et
 adversarios etiam in opinionibus, vel qui aliquos quocunque modo offendit. Et
 905 ideo vix aut nunquam potest sufficiens adhiberi cautela ne mendaciter, occulte
 vel publice, diffametur. Propter quod videmus quod fere omnes magne persone
 et in quacunque gratia excellentes, maxime qui malos offendunt infamia facti,
 de aliquo crimine infamantur, licet sepe talis infamia facti nichil aut parum
 nocere queat.

910 Alia est assertio quod mendaces et periurii, detractores, falsorum criminum
 impositores, libellorum famosorum compositores, et alii qui factis vel verbis
 mentiti fuerint deprehensi, postquam diu et viis exquisitis fuerint de veracitate
 probati, possunt ad testificandum assumi.

915 Alia est assertio quod omnes huiusmodi possunt ad famam restitui
 auctoritate principis, et ex tunc eis sicut aliis est credendum.

---

890 criminatori] *omitted* Ly We | impositori] et *added* Bb 891 proditori] *omitted* Ly
 famosorum] falsorum Ly 892 mentiri] mentire Ly | noscuntur] Discipulus *added* We
 Vc | hac] ac We 893 offenduntur] offenderunt Ly 896 Discipulus] *omitted* We Vc
 Nunquid] nunquam We | fuerint] Bb We Vc: fuerunt An Fi sunt Ly 897 et] vel We
 Vc 898 de] in Ly 901 in] vel Ly 903 mendacia] adversarios An Ly 904 aliquos]
 alios Ly We Vc | quocunque] Bb We: quomodocunque An Fi Ly Vc | modo] *omitted*
 Ly 905 mendaciter] mendaciis Ly 907 maxime] *omitted* Ly | qui] Bb An We: que Fi
 Ly Vc 908 infamantur] infofamantur Bb | facti] *omitted* Ly 912 mentiti] mentiri Bb
 in mendaciis Ly | et] *omitted* Ly | fuerint] fuerunt An Fi | veracitate] veritate Ly
 913 testificandum] testimonium Ly 914 restitui] et ad testimonium Ly et *added* An Fi
 915 principis] admitti *added* Ly

Capitulum 80

Discipulus: Aperte conspicio quod ista assertio ‘criminoso in nullo negotio est credendum’, in qua est fundata ratio prima qua ostenditur quod pape heretico in nullo negotio est credendum, difficultates habet quamplurimas, quas nolo hic amplius pertractare, sed ad librum quem de hac materia et ei connexis es facturus censeo differendas. Ideo assertionem predictam aliis rationibus et auctoritatibus fulcire nitaris, non specificando an ex iure naturali et divino aut humano procedat quod pape heretico in nullo negotio est credendum. 5

Magister: Secunda ratio qua specialiter ostenditur quod pape heretico in nullo negotio est credendum in preiudicium catholici est talis. Inimico in nullo negotio est credendum contra aliquem (3 q. 5 cap. *Accusatores*, et cap. *Accusatoribus*, et cap. *Suspectos*, et cap. *Canonica*, et Extra, *De accusationibus*, cap. *Cum P.*, et cap. *Meminimus*). Papa autem hereticus omnium orthodoxorum inimicus extitit, quia heretici catholicos graviter persequuntur. Ergo pape heretico in nullo negotio est credendum. 10 15

Tertia ratio talis est. Mendaci in nullo negotio est credendum. Papa hereticus, sicut et quilibet alius hereticus, periculosissimum et pessimo genere mendacii noscitur laborare, mendacio videlicet in doctrina religionis, de quo Augustinus in libro de mendacio, et ponitur 22 q. 2 cap. *Primum*, ait: “Primum capitale est mendacium et longe fugiendum, quod fit in doctrina religionis, ad quod mendacium nulla conditione quivis debeat adduci”. Ergo pape heretico in nullo negotio est credendum. 20

80.2 assertio] *omitted* Bb 3 in...4 credendum] *omitted* Ly 4 quas] *omitted* Vc | hic] *omitted* Ly 5 pertractare] pertractari Vc 6 rationibus] assertionibus Ly 7 an] aut We | et] vel Vc 9 ratio] est *added* Bb An Fi 10 credendum] *omitted* Bb | talis] *omitted* Ly 11 contra aliquem] *omitted* An | et...12 Accusatoribus] *omitted* Ly | cap] de *added* Ww (*cancelled* Kn) 12 Canonica] canonicas Bb | accusationibus] accusationis Bb 13 P] Fb: pro Bb An Fi We Ly nuper Vc | orthodoxorum] catholicorum est Ly 14 extitit] existat We Vc (*smudged*) *omitted* Ly | quia] qui Bb An quoniam Ly persequuntur] persecuntur Bb | Ergo] ideo Ly 16 Mendaci] mendacibus Ly 17 et] *omitted* Ly | quilibet] aqulibet Bb | periculosissimum] periculo pessimo Ly 18 mendacii] mendaci We | laborare] labore Fi 19 2] Fb: 1 Ww 20 religionis] et *added* Ly 21 quivis] Fb: quis Ww

---

80.11 3...Accusatores] col. 514 | cap Accusatoribus] cols. 514-5 12 cap Suspectos] col. 515 | cap Canonica] cols. 515-6 | Extra... 13 P] cols. 734-5 13 cap Meminimus] cols. 735-6 19 22... Primum¹] col. 869

Quarta ratio est hec. Apostatis est minime credendum (3 q. 4 cap. *Beatus*). Papa autem hereticus est apostata a fide. Ergo sibi minime est credendum.

25 Quinta ratio est hec. Nullo excommunicato est credendum, teste Stephano papa qui, ut legitur 3 q. 4 cap. *Nullus*, ait: “Nullus anathematizatorum suscipiatur, nec a quoquam credantur que ab eis dicuntur vel conscribuntur”. Papa autem hereticus est excommunicatus. Ergo ei in nullo negotio est credendum.

30 Sexta ratio est hec. Illi in nullo negotio est credendum qui non est ad accusandum admittendus, quia minus est aliquem recipere ad accusandum quam credere ei. In plerisque enim negotiis multi non fide digni accusare possunt, sed soli fide digno est credendum. Illi enim qui non est fide dignus credi non debet. Papa autem hereticus ad accusandum nullatenus debet admitti, quia nullus
35 hereticus aut in fide suspectus debet ad accusandum admitti (3 q. 4 cap. *Si quis*, et q. 5 cap. *Suspectos*, et cap. *Nullus*). Ergo pape heretico in nullo negotio est credendum.

Septima ratio est hec. Non magis est credendum hereticis quam fautoribus et defensoribus eorundem. Sed fautoribus et defensoribus hereticorum minime est credendum, nec sunt ad testimonium admittendi (Extra, *De hereticis*, cap. *Excommunicamus*). Ergo multo fortius hereticis minime est credendum, ex quo sequitur quod pape heretico fides debet nullatenus adhiberi.

40 Quod etiam auctoritatibus videtur posse probari. Ait enim Stephanus papa, ut habetur Extra, *De hereticis*, cap. 1: “nec eis omnino credendum est, qui fidem veritatis ignorant”. Papa autem hereticus fidem veritatis ignorat, imo fidem veritatis impugnat. Ergo ei in nullo negotio est credendum.

45 Item, Augustinus ad Bonifatium scribens, ut habetur 23 q. 4 cap. *Ipsa pietas*, ait: “quos enim divina testimonia non sequuntur, pondus humani testimonii

---

24 sibi] pape heretico We Vc 25 Nullo] nulli We Ly 26 papa] *omitted* Ly | Nullus:] nullis We | Nullus:] *omitted* Bb 27 quoquam] Fb Bb: quocunque Ww | conscribuntur] Fb: scribuntur Ww 28 negotio] *omitted* Bb 30 Illi] nulli Ly Vc | est credendum] *omitted* Bb 34 hereticus] *omitted* An | admitti] *omitted* Bb An 36 et:] *omitted* Bb 2 *added* Bb Ly | 5] 6 Ly 39 eorundem] hereticorum Ly | hereticorum] eorum Ly 40 ad testimonium] *omitted* An Fi 42 sequitur] *omitted* Bb 43 videtur] sic *added* Ly 46 ei] pape heretico We Vc 48 quos] quis An qui Ly | enim] Fb: *omitted* Ww

---

23 3...Beatus] col. 512 26 3...Nullus!] col. 513 35 3...quis] col. 512 36 q...Suspectos] col. 515 | cap Nullus] col. 517 40 Extra...cap] col. 788 44 Extra...1] col. 778 (*Dubius*) 47 23... pietas] col. 909

perdiderunt”. Papam autem hereticum divina testimonia non sequuntur, cum divina testimonia destruere et impugnare nitatur. Ergo ad testimonium perhibendum admitti non debet, et per consequens sibi credi non debet. 50

Item, in concilio Toletano quarto, ut habetur 2 q. 7 cap. *Non potest*, sic legitur: “Non potest erga homines esse fidelis qui Deo extiterit infidelis”. Sed papa hereticus Deo infidelis existit. Igitur erga homines fidelis esse non potest. Illi autem non est credendum qui erga homines fidelis esse non potest. Ergo pape heretico in nullo negotio, maxime contra catholicum, est credendum. 55

Item, ibidem subiungitur: “sicut in fide Christi suspecti sunt, ita in testimonio humano dubii habentur”. Ergo multo magis de quibus certum est quod ex pertinacia contra fidem errant, certi in testimonio humano reputari non debent. Certum est autem quod papa hereticus ex pertinacia errat contra fidem. Ergo in testimonio humano non debet certus haberi, et per consequens pape heretico minime est credendum. 60

Item, ubi prius subditur: “infirmari oportet eorum testimonium, qui in fide falsi docentur”. Papa autem hereticus est falsus in fide, ergo infirmari oportet testimonium eius, et per consequens ei nullatenus est credendum. 65

Item, ubi prius legitur: “nec eis est credendum qui veritatis a se fidem abiecerunt”. Papa autem hereticus a se fidem veritatis abiecerit. Ergo pape heretico nullatenus est credendum.

Capitulum 81

Discipulus: De ista materia que allegasti ad presens sufficiant. Ideo dic si papa hereticus aliqua pena alia est punitus.

Magister: Una est assertio quod papa hereticus ipso facto sententiam excommunicationis incurrit, quemadmodum verberans clericum. Licet 5

---

49 Papam...hereticum] papa autem hereticus Ly | autem] ad Bb | sequuntur] sequitur Ly
 50 nitatur] nititur Ly 52 in] omitted Bb Vc | quarto] omitted Ly | 7] 8 Bb 4 An Fi Wc
 53 potest] igitur added Bb An Fi 54 existit] extitit Ly 59 quod...pertinacia] per
 experientiam quod Ly | ex pertinacia] We Vc: experientia Bb An Fi | reputari...61
 humano] We Vc: omitted Bb An Fi Ly 61 debet] debent We Ly | certus] omitted Ly
 63 subditur] colligitur We 64 docentur] habentur Ly | ergo] oportet An omitted Vc
 67 abiecerunt] subiecerunt An subiecerint Fi abiecerint Ly 68 nullatenus] nullo modo
 Ly 81.3 punitus] puniendus An Fi Ly 4 ipso] de Ly 5 incurrit] incurrat Ly

---

52 2...potest] col. 488 57 ibidem] col. 488 63 ubi prius] *ibid.* 66 ubi prius] *ibid.*

nequaquam nominatim excommunicetur de novo, vel etiam denunciatur, ipse excommunicationis sententia est ligatus.

10 **Discipulus:** Videtur secundum istam assertionem quod papa hereticus sententia excommunicationis lata a iure involvitur, sed minime explicatur a quo iure, scilicet divino vel humano, sit lata ista sententia. Ideo dic quo iure secundum istam assertionem papa hereticus excommunicationis sententia innodatur.

15 **Magister:** Respondetur distinguendo, quod cum excommunicatio sit separatio ab actu legitimo, quot sunt actus legitimi tot potuerunt esse excommunicationes. Est autem unus actus legitimus inter christianos, qui est participatio sacramentorum. Alius autem est instructio seu informatio in fide et moribus publica vel occulta. Alius est communio fidelium in comedendo et bibendo et convictu. Alius est testimonium perhibere. Plures etiam sunt alii actus legitimi, sed de predictis ad presens loqui sufficiat. Dicitur igitur quod
20 quedam est separatio sive excommunicatio a participatione sacramentorum ecclesie, quedam ab instructione publica et occulta christianorum in fide et moribus, quedam a testimonio perhibendo, quedam a communione fidelium. Primam excommunicationem et secundam incurrit papa hereticus ex iure divino, quia ex iure divino papa hereticus est extra ecclesiam, et a corpore ecclesie separatus tanquam destructor ecclesie catholice et subversor, et ideo nec
25 suscipere nec administrare debet ecclesiastica sacramenta nisi in necessitate sacramentum baptismi, nec christianos docere debet publice vel occulte. De tertia separatione sunt opiniones de quibus dictum est prius, quibusdam dicentibus quod papa hereticus ex iure divino et naturali a testimonio perhibendo excluditur, aliis asserentibus quod solummodo iure humano repellitur. Quartam separationem incurrit papa hereticus solummodo ex iure
30 humano, quo omnes heretici a communione fidelium separantur.

Discipulus: Istam sententiam plene intelligo, circa quam duo tantummodo probare nitaris, primo quod excommunicatio que est separatio a communione

---

6 ipse] ipso facto We Vc de facto *added* Ly 13 cum] *omitted* Gs 16 autem] actus legitimus *added* We Vc 17 communio] communis An | fidelium] fide um An | in] *omitted* Fi | et] *omitted* We 18 Alius] actus legitimus *added* We Vc | etiam] *omitted* Ly 21 et] in *added* Ly 23 ex] a Ly 24 ex...divino] *omitted* Ly 25 catholice] *omitted* Ly 26 administrare] aministrare We 30 solummodo] ex *added* Ly 32 quo] Bb Vc Ly: quod An Fi We 33 plene] plane Ly 34 primo] primum Vc Ly communione] omnium *added* Ly

fidelium iure divino nequaquam infligitur, secundo quod hereticus hanc excommunicationem ipso facto incurrit. 35

Magister: Primum videtur multis modis posse probari. Primo, exemplis sanctorum qui infidelibus et hereticis in temporalibus communicaverunt, sicut multi viri sancti cum Iuliano heretico, postquam fuit imperator, communicaverunt. 40

Discipulus: Istud exemplum sufficit michi pro nunc, ideo pro secundo allegare coneris.

Magister: Secundum probatur sic. Omnes heretici qui sententiis generalium conciliorum et summorum pontificum sunt subiecti, ipso facto sententiam talis excommunicationis incurrunt, quia ipso facto incidunt in canonem late sententie contra omnes hereticos indistincte prolata (Extra, *De hereticis*, cap. *Ad abolendam*, et cap. *Excommunicamus* 1° et 2°, et cap. *Sicut*, et Extra, *De sententia excommunicationis*, cap. *Noverit*). Sed papa hereticus est subiectus sententiis generalium conciliorum et summorum pontificum, quemadmodum, ipso vivente, si esset generale concilium congregatum et summus pontifex novus esset creatus, iurisdictioni tam concilii generalis quam summi pontificis esset subiectus. Ergo papa hereticus ipso facto sententiam excommunicationis incurrit. 45 50

Quod glossa 24 q. 1 cap. 1 super illo verbo ‘quicumque in heresim semel dampnatam labitur eius dampnatione seipsum involvit’ insinuare videtur, dicens: “hic est casus, in quo papa papam potest ligare, in quo papa in canonem late sententie incidit, nec huic obviat regula illa: quia par parem solvere vel ligare non potest... quia si papa hereticus est, in eo quod hereticus est, est minor quolibet catholico”. Ex quibus verbis colligitur quod papa effectus hereticus sententia predecessoris sui contra hereticos indistincte prolata ligatur. Et non est 60

35 divino] omitted Bb | infligitur] infigitur An | quod] papa added We Vc 36 ipso] de Ly 37 Magister] Gs We Vc: stop symbol Bb omitted An Fi Ly | Primum] primo An Vc | videtur] huius Ly | probari] omitted Bb | Primo] modo added Ly 43 sic] omitted Ly 44 sunt] omitted Bb 50 congregatum] aggregatum Ly | et] si added Ly 51 esset] erit Ly | creatus] electus We Vc | generalis] omitted Ly | summi] omitted An We 56 ligare] et added Ly Vc | in...in] omitted Ly 57 huic] Gl: omitted Ww 58 quod] est added An Fi We Vc | est] omitted Vc Ly 59 quolibet] Gl: quocunque Ww 60 sui] omitted Bb | ligatur...62 prolata] omitted Bb | Et] ideo added Ly

81.46 Extra...47 abolendam] col. 780 47 cap1...2o] cols. 787, 788 | cap Sicut] col. 789 | Extra... 48 Noverit] col. 810 54 glossa...1²] Gloss, s.v. in heresim, col. 1382 | 24...1²] col. 966 (Achatius)

maior ratio quod ligetur una sententia sui predecessoris contra hereticos indistincte prolata quam alia. Ergo papa hereticus omni sententia romanorum pontificum contra hereticos indistincte prolata noscitur innodari. Inter alias autem sententias excommunicationis sententia contra omnes hereticos est
 65 indistincte prolata, ut probatum est supra. Ergo papa hereticus ipso facto sententiam excommunicationis incurrit, ex quo concluditur quod omnes qui scirent papam esse hereticum ipsum tanquam excommunicatum excommunicationi maiori vitare deberent, nec eis liceret sibi aliquo modo obedire.

Capitulum 82

Discipulus: Dic an, secundum dicentes papam hereticum ipso facto esse papatu privatum, papa hereticus aliqua pena alia sit plectendus.

Magister: Dicunt quod multiplices penas, quam de facto nequaquam incurrit, per iudicem competentem puniri debet secundum canonicas sanctiones.
 5

Discipulus: Numera penas aliquas graviore quibus est papa hereticus feriendus secundum assertores predictos.

Magister: Dicunt quod de sede apostolica est pellendus per potentiam temporalem, quia magis repugnat apostolice sedi et dignitati papali labes heretica quam intrusio cui heretica pravitas minime est annexa. Sed intrusus de eadem sede apostolica est pellendus (dist. 79 cap. *Si quis pecunia*). Ergo multo magis papa hereticus de sede apostolica per temporalem potentiam est pellendus.
 10

Secundo dicunt quod est ab omni ordine ecclesiastico degradandus, et, nisi ad fidei unitatem redierit, est curie seculari tradendus. Si autem redierit est perpetuo carceri mancipandus. Probantur hec Extra, *De hereticis*, cap. *Ad abolendam*, et cap. *Excommunicamus*.
 15

Tertio dicunt quod bona eius, si qua habuerit propria, sunt penitus confiscanda (Extra, *De hereticis*, cap. *Vergentis*). Omnia ista una ratione, que

63 noscitur...65 prolata] We: subiacet Ly *omitted* Bb An Fi Vc 67 papam] ipsum Ly
 68 eis] *omitted* Ly | liceret] Bb We Vc: licet An Fi Ly 82.3 alia] *omitted* Ly
 4 nequaquam] *omitted* Ly 5 competentem] complectem Bb complect^{tem} An
 completentem Fi Vc 8 pellendus] repellendus Ly 9 apostolice] catholice Ly 10 Sed]
 huiusmodi *added* Ly 11 eadem] *omitted* We Vc 13 pellendus] repellendus Ly 14 ab
 omni] omni genere An | degradandus] degradatus Bb 15 unitatem] veritatem We Vc

82.11 dist...pecunia] col. 278 16 Extra...17 abolendam] col. 780 17 cap Excommunicamus]
 col. 787 19 Extra...Vergentis] col. 782

tacta est prius, fulcire nituntur, que est hec: papa hereticus nullo gaudet 20
 privilegio speciali ultra alios episcopos labem hereticam incurrentes, quia in
 nulla sententia canonis generalis concilii vel summi pontificis contra hereticos
 lata specialiter excipitur papa hereticus magis quam alii episcopi heretici. Cum
 ergo papa hereticus sit subiectus sententii generalium conciliorum et summorum
 pontificum, omnis pena taxata in canonibus generalium conciliorum et 25
 summorum pontificum episcopis hereticis infligenda pape heretico debet infligi.
 Et ita, licet papa hereticus ipso facto nec de apostolica sede sit expulsus, nec
 omni prerogativa ordinis ecclesiastici degradetur, nec sit traditus curie seculari,
 nec sit perpetuo carceri mancipatus, nec bona ipsius propria confiscentur, tamen
 omnes pene predictae per iudicem competentem sibi debent infligi. 30

Discipulus: Nunquid secundum istos papa hereticus aliquas alias penas
 preter penas hereticis infligendas debet sustinere.

Magister: Respondent quod si papa de nullo alio crimine quam de crimine
 pravitatis heretice potest convinci, penis est hereticorum solummodo
 percullendus. Si autem de aliquo alio crimine, puta homicidii, facto, consilio, 35
 precepto, vel defensione commisso, aut crimine lese maiestatis, aut simonia vel
 rapina, aut depredatione seu guerrarum concitatione, aut innocentium
 dampnatione sive persecutione, vel quocumque alio crimine potuerit convinci
 legitime, penis huiusmodi criminum est plectendus.

Capitulum 83

Discipulus: Adverto quod isti assertores inter papam hereticum puniendum
 et episcopos hereticos puniendos parvam aut nullam differentiam arbitrantur
 quantum ad penas hereticis et criminosis aliis infligendas. Ideo post predicta, ad 5

---

20 nullo] non Ly | gaudet] beneficio vel *added* Ly 21 episcopos] ipsos An Fi | quia]
 quod An Fi 22 hereticos] hereticos An 23 excipitur] accipitur Vc | heretici] *omitted*
 Ly 24 sententii] omnium *added* Ly 25 omnis...26 pontificum] sequitur quod
 quecumque pena Ly *omitted* An 26 hereticis] debet infligi *added* Ly | infligenda] est
added Ly | debet infligi] *omitted* Ly 27 nec] *omitted* Ly | apostolica] p^{ca} Bb | sede]
omitted An non *added* Ly 28 degradetur] degradatus We Ly 29 mancipatus] Ly Vc:
 pancipatus We mancipandus Bb An Fi | confiscentur] confitentur Bb 30 predictae]
 predictos Bb 32 debet] debeat Vc | sustinere] sustineri Bb 33 Respondent]
 respondetur Ly 35 percullendus] percullendus Bb complectendus Ly | puta] de *added*
 Ly | homicidii] homicidio We homicidio Vc 37 aut] ergo Fi | guerrarum] guerrarum
 Bb 38 dampnatione] vel *added* Bb | persecutione] percussione An Fi | potuerit] poterit
 Ly

interrogandum de iudice competenti pape heretici, per quem scilicet pene
 predicti sibi imponi debeant, me convertam. Quamvis enim in principio huius
 sexti multa disserueris de iudice veri pape super crimine heresis mendaciter
 diffamati, et supra capitulis 72, et 73, et 74, et 75 aliqua dixeris de habenti
 10 potestatem papam hereticum deponendi, volo tamen nunc de iudice qui penas
 hereticorum pape heretico debet imponere magis exquisite inquirere. Dic autem
 in primis an ad unum vel plures iudices de iure pertineat pape heretico predictas
 penas, scilicet, expulsionem de apostolica sede, degradationem, incarcerationem
 vel traditionem curie seculari, et bonorum proprium confiscationem, infligere.

Magister: Una opinio tenet quod predictas penas infligere pape heretico de
 iure spectat ad generale concilium, si fuerit congregatum, et ad papam
 catholicum, si fuerit electus canonice. Si autem nec concilium generale fuerit
 congregatum nec electus fuerit papa catholicus, prefatis penis ferire papam
 hereticum spectat ad collegium cardinalium. Et si illi fuerint negligentes,
 15 pertinet ad episcopum in cuius diocesi papa hereticus commoratur. Si autem
 prelati et clerici papam hereticum dampnabiliter neglexerint cohercere, per
 principes seculares et laicos est debite percellendus.

Discipulus: Ista assertio multas habet particulas de quibus singulis te
 interrogare propono. Primo autem disseramus de concilio generali: ad quem,
 25 scilicet, si papa fuerit effectus hereticus, spectat generale concilium convocare.

Magister: Quod papa fiat hereticus multis modis potest contingere, quia aut
 est occultus hereticus, aut manifestus, aut notorius. Si est occultus hereticus, ita
 quod de heresi convinci non potest, dicunt quidam quod, si papa est de heresi
 diffamatus, exemplo Symachi pape, ipse, et non alius, debet generale concilium
 30 congregare ad se purgandum. Sed si noluerit se purgare, et de sua infamia
 scandalum intolerabile generatur, per alios debet generale concilium congregari.

Si autem papa est hereticus manifestus, ita quod probari potest per testes
 idoneos aut alia legitima documenta, non tamen est hereticus notorius, quia
 pauci sciunt ipsum esse hereticum, tot tamen sciunt quod ipsum possunt

---

83.7 debeant] debeat An | enim] omitted Ly 8 disserueris] disserueristi Ly 9 capitulis]
 c^o We | et] omitted Ly | et] omitted Ly 10 penas... 11 imponere] penis hereticorum
 papam hereticum debet exponere Ly 11 autem] igitur Ly 12 vel] aut ad An Vc
 15 Magister] omitted Ly 16 congregatum... 17 fuerit] omitted Bb 21 hereticum] omitted
 Ly 22 est] et An | percellendus] expellendus Ly 23 Discipulus] omitted Ly
 24 disseramus] disseras We Vc 25 convocare] congregare Ly 27 aut] et Ly 30 se]
 semetipsum Ly | Sed] et Ly omitted An 33 aut alia] et Ly 34 esse] omitted Ly
 possunt] possent Bb

convincere, dicunt quidam quod papa hereticus debet concilium convocare, 35
quod, si noluerit, est per alios congregandum.

Si vero papa est notorius hereticus per evidentiam rei vel confessionem, puta
quia publice aliquam assertionem, que est heresis manifesta cuius contrarium
tenetur credere explicite, tenet vel se fatetur tenere, ut puta si publice et notorie 40
predicaret Christum non fuisse natum de virgine, aut legem christianam esse
falsam, vel fateretur se publice aliquid huiusmodi tenuisse vel etiam de tali
aliquo dubitasse, dicunt nonnulli quod papa hereticus in hoc casu non debet
concilium generale convocare, sed illi qui sciunt ipsum esse notorium hereticum
debent aliis catholicis intimare ut ipsi ad concilium generale conveniant, nisi 45
prius electores summi pontificis alium in papam elegerint orthodoxum. Tunc
enim ille electus in papam debet generale concilium, si necesse fuerit,
convocare. Si autem electores pravitate heretica una cum papa fuerint involuti,
vel sibi favorem prestiterint, alii fideles debent ad generale concilium pro
facienda iustitia convenire, si propter malitiam hominum alio modo de ipso
iustitia fieri nequit. 50

---

37 rei] facti Vc | confessionem] confessione Bb propriam *added* Vc 39 se] *omitted*
Ly | si publice] *omitted* Bb 40 natum] atum Bb | christianam] christianorum Ly
41 aliquid huiusmodi] hoc tenere vel Ly | etiam] ita An 43 ipsum] eum Vc | hereticum]
omitted Ly 45 orthodoxum] *omitted* We Vc 48 prestiterint] prestiterunt We
prestaverint Vc | ad] a We